

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΤΟΣ 9

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1940

ΤΕΥΧΟΣ

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΕΜΙΣΤΟΣ - ΠΛΗΘΩΝ

ΚΑΙ Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΝ ΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ *

Ὑπὸ
ΔΗΜΟΣΘ. Σ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ

Τὰς εἰς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομικὴν ἀναφερομένας θεωρίας καὶ σκέψεις, τὰς διδασκείσας ἐν τῷ πλασίῳ τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, ὀφείλομεν νὰ ἀναζητήσωμεν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους τῶν μεγάλων πατέρων τῆς ἀνατολικῆς ὀρθόδοξου ἐκκλησίας καὶ ἰδίως τοῦ Μ. Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου. Αἱ ἔρευναι τῆς ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς φιλολογίας δὲν ἔφερον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, εἰς φῶς καὶ λαϊκοὺς συγγραφεῖς, ἀσχοληθέντας μὲ κοινωνικὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ διατυπώσαντας ἀξιολόγους πρωτοτύπους θεωρίας τῆς συντηρητικῆς ἢ τῆς ἀνατρεπτικῆς παρατάξεως. Ἐν, συνεχιζόμεναι τυχὸν αἱ ἔρευναι αὗται, καταδείξουν ὅτι δὲν ὑπῆρξαν ἐν Βυζαντίῳ τοιοῦτοι ἐπιστήμονες, ἅς παρηγορήσῃ ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας καὶ συνεχιστὰς τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ τοῦλάχιστον τὸ γεγονός, ὅτι

* Ἐκ τῆς εἰς τὸν Πλήθωνα ἀναφερομένης βιβλιογραφίας ἡ κυρίως ἐνδιαφέρουσα ἡμᾶς ἐνταῦθα εἶναι ἡ ἑξῆς: C. Alexandre «Πλήθωνος, Νόμων συγγραφῆς, τὰ σωζόμενα. Plethon, Traité des lois ou recueil des fragments en partie inédits de cet ouvrage» Paris 1858 (περιλαμβάνει καὶ ἐνδιαφέρουσας καὶ διεξοδικὰς εἰσαγωγικὰς παρατηρήσεις), Fritz Schultze «Geschichte der Philosophie der Renaissance» τόμ. 1ος Georgios Gemistos Plethon und seine reformatorischen Bestrebungen» Jena 1874, H. L. Tzoger «A byzantine reformer» ἐν Journal of hellenic studies τόμ. 7ος 1886, σελ. 353 - 380, Νεοκλέους Καζάζη «Γεώργιος Γεμιστός Πλήθων καὶ ὁ κοινωνισμὸς κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν» ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ ἐπετηρίδι τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1902 - 1903, σελ. 5 - 48, «Ἑλληνισοσιαλιστῆς τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος» ἐν τῇ «Πανδώρα» 1850 τόμ. 1ος σελ. 154 - 155 (πρόκειται περὶ συντόμου ἄρθρου, δημοσιευθέντος ἄνωγύμως καὶ προερχομένου πιθανῶς ἀπὸ τὸν ἕκ τῶν συντακτῶν τοῦ περιοδικοῦ Κωνστ. Παπαρρηγόπουλον, περιλαμβάνοντος δὲ τὰ κύρια σημεῖα τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλήθωνος), Ἰωάν. Μαμαλάκι «Γεώργιος Γεμιστός - Πλήθων» ἀρ. 32 τῶν Texte und Forschungen zur byzantinisch-noungriechischen Philologie, Ἀθήναι 1939.

καὶ ἐν τῇ δυτικῇ καὶ κεντρικῇ Εὐρώπῃ ὀλίγοι ἠσχολήθησαν κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν περίοδον μὲ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομικὴν, προήρχοντο καὶ οὗτοι ἐκ τῶν τάξεων τῶν θεολόγων καὶ ἡ συμβολὴ των πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ οἰκονομικοῦ οἰκοδομήματος ὑπῆρξε μικρά.

Μία ἐκ τῶν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, τὴν μοναδικὴν ἴσως, ἀποτελεῖ ὁ κατὰ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς περιόδου τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ ζήσας Γεώργιος Γεμιστός, ὁ μετονομάσας ἑαυτὸν ἐπὶ τὸ ἀρχαιοπρεπέστερον εἰς Πλήθωνα, εἷς ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων λογίων τῆς ἐποχῆς του.

Α'.—ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΝΟΣ

Ὁ Γεώργιος Πλήθων ἐγεννήθη περὶ τὸ 1355, πιθανῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Ἑβραίῳ διδασκάλῳ Ἐλισσαίῳ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ τουρκικοῦ κράτους Ἀδριανουπόλει, ἀπῆλθε δὲ μετὰ τὸν θάνατον τούτου (1393) εἰς τὴν ὅπωςδήποτε ἀπηλλαγμένην τότε τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν Πελοπόννησον, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν καὶ κατήγετο ἡ οἰκογένειά του, καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸν Μιστράν, πρωτεύουσαν τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μορέως¹. Ἐκεῖ ἐπεδόθη εἰς πάσης φύσεως ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας, τὰς ὁποίας βλέπομεν ἀντικατοπτριζομένας εἰς τὰ ἔργα του, δι' ὧν καὶ ἀπέκτησε μεγάλην φήμην καὶ ἐκτίμησιν μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Καρποὶ τῆς ἐκτιμήσεως ταύτης ὑπῆρξαν σὺν τοῖς ἄλλοις ἡ ἀνάθεσις αὐτῷ κατὰ τὴν ἐν Μιστράῳ παραμονὴν του τοῦ ὑψηλοῦ δικαστικοῦ ἀξιώματος τοῦ «προστάτου τῶν νόμων» ὡς καὶ ἡ συμμετοχὴ του μετὰ τοῦ μαθητοῦ του Βησσαρίωνος, τοῦ ἐπισκόπου Ἐφέσου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου καὶ ἄλλων διαπρεπῶν λογίων εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, ἣτις εἶχε συνοδεύσει εἰς Ἰταλίαν τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην Γ' Παλαιολόγον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνώσεως τῶν δύο χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἐν Ἰταλίᾳ καὶ δὴ ἐν Φλωρεντίᾳ παρέμεινεν ὁ Πλήθων ἐπ' ἄρκετὸν χρόνον², ἐλκύσας, χάρις εἰς τὴν εὐρυμάθειάν του καὶ τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν σχεδὸν ἄγνωστον τότε

¹ F. Schultze op. cit. σελ. 31 ἐπ. Αὐτόθι εὐρίσκει τις καὶ ἐνδιαφερούσας πληροφορίας περὶ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς διέβη τότε ἡ Πελοπόννησος, καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν ἤσκησαν μικρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλήθωνος.

² Ὅρα ἰὲν F. Schultze op. cit. σελ. 63 ἐπ. περὶ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ διαμονῆς τοῦ Πλήθωνος καὶ τῆς ἐκεῖ ἐπιστημονικῆς δράσεώς του, διότι τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τὸν ἀπασχόλησαν, ὡς φαίνεται, ἐλάχιστα.

ἐν τῇ Δύσει πλατωνικὴν φιλοσοφίαν, τὴν προσοχὴν, ἂν μὴ τὸν θαυμασμὸν τῶν αὐτόθι ἐπιστημόνων καὶ προκαλέσας μέγα ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέρον. Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ προκληθέντος τότε ἐνδιαφέροντος ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ Κοσμᾶ ἐκ τῶν Μεδίκων καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Marcilius Ficinus ἡ περίφημος «Πλατωνικὴ Ἀκαδημία» τῆς Φλωρεντίας, ἐπιδράσασα εὐεργετικώτατα ἐπὶ τῆς ἀναβιώσεως ἐν Εὐρώπῃ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Ὁ Πλήθων ἀπέθανεν ὑπέργηρος ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, πιθανῶς τὸ 1450³.

Ὁ Πλήθων συνέγραψε πλεῖστα ἔργα, φιλοσοφικά, θεολογικά, ἱστορικά, γεωγραφικά καὶ ἀστρονομικά⁴. Τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς οἰκονομικὰς ἰδέας του βλέπομεν ἰδίως εἰς τὰ δύο περίφημα ὑπομνήματά του, τὰ ὁποῖα ἀπηύθυνεν ἐκ Πελοποννήσου ἄγνωστον πότε, πάντως μετὰ τὸ ἔτος 1415⁵, τὸ ἐν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μανουὴλ Παλαιολόγον καὶ τὸ ἕτερον πρὸς τὸν υἱὸν τούτου Θεόδωρον, δεσπότην τοῦ Μορέως, καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται κατὰ βᾶσιν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν λίαν δυσἀρέστων τότε συνθηκῶν τῆς ἑλληνικῆς ταύτης περιοχῆς, μιᾶς ἐκ τῶν ἐλαχίστων, αἱ ὁποῖαι παρέμενον ὅπωςδῆποτε ἀκόμη⁶ ὑπὸ ἑλληνικὴν κυριαρχίαν⁷. Ἐνδιαφέρον θὰ παρουσίαζον ἴσως καὶ

³ Κατὰ τὸν Alexander (op. cit. σελ. 39 τῆς εἰσαγωγῆς) ἀπέθανεν οὗτος τὸ 1452, κατὰ δὲ τὸν F. Schultze (op. cit. σελ. 106), στηριζόμενον εἰς μεταγενεστέρας πηγὰς, τὸ 1450.

⁴ Ὅρα περὶ αὐτῶν ἐν C. Alexandre εἰσαγωγή.

⁵ Ὅρα ἐν Ἰ. Μαμαλάκι op. cit. σελ. 75 ἐπ. περὶ τῶν ἀμφισθητήσεων ἐπὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεως τῶν ἐν λόγῳ ὑπομνημάτων.

⁶ Ἰδιαιτέρως ἐξαίρει ὁ Πλήθων τὴν ἑλληνικότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου, ἥτις εἶχεν ὑπ' ἄλλων ἀμφισθητηθῆ. «Ἐσμέν γὰρ οὖν, λέγει εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, ὧν ἡγεῖσθέ τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνες τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνὴ καὶ ἡ πάτριος παιδεία μαρτυρεῖ...». Σημειωτέον, ὅτι τότε μέρος μόνον τῆς Πελοποννήσου ἦτο ὑπὸ ἑλληνικὴν διοίκησιν· τὰ φρούρια τῆς Μεσσηνίας, τὸ Ναύπλιον καὶ τὸ Ἄργος εἶχον περιέλθει εἰς τοὺς Ἑνετούς, αἱ Πάτραι ἀνήκον εἰς τὸν Ἰατῖνον ἐπίσκοπον καὶ τὸ μείζον μέρος τῆς Ἡλείας διωκεῖτο ὑπὸ ξένων, Νεαπολιτῶν καὶ Γενουατῶν.

⁷ Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον τὸ 1575 ἐν Ἀμβέρσῃ ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου Καντέρου ἐν παραρτήματι τῶν *Eclogarum libri duo* τοῦ Ἰωάννου Στοβαίου, ἐπανεξεδόθησαν τὸ 1860 ὑπὸ τοῦ D. Elisseu μετ' εἰσαγωγῆς, παρατηρήσεων καὶ γερμανικῆς μεταφράσεως ἐν τοῖς *Analekten der Wittel = und neugriechischen Literatur, Teil IV, Abt. 2* «Plethons Denkschriften» Leipzig, περιλαμβάνουσιν δὲ βραδύτερον εἰς τὸν 160^{ον} τόμον τῆς «*Patrologia Graeca*» τοῦ J. P. Migne σελ. 821 ἐπ. καὶ τελευταίως εἰς τὰ «Παλαιολόγια καὶ πελοποννησιακά» τοῦ Σπ. Π. Λάμπρου, ἐκδιδόμενα ἐπιμελεῖα Ἰωάν-

αί ἐπὶ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ πεδίου ἐκτιθέμεναι ιδέαι τοῦ Πλήθωνος εἰς τὸ τελευταῖον καὶ σπουδαιότερον τῶν ἔργων του, τὴν «Νόμων συγγραφὴν»⁸, ἐκ τούτου ὁμῶς ἐσώθησαν ὀλίγα μόνον ἀποσπάσματα⁹ καὶ αὐτὰ κυρίως ἐξ ἀντιγράφων¹⁰. Τὸ πρωτότυπον, ἰδίᾳ χειρὶ γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τοῦ Μιστρᾶ, παρεδόθη δημοσίᾳ εἰς τὸ πῦρ ἐν ἔτει 1460 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γενναδίου, παλαιοῦ ἐχθροῦ τοῦ Πλήθωνος, διότι αἱ ἐν αὐτῷ ἐκτιθέμεναι ιδέαι ἐθεωρήθησαν παρ' αὐτοῦ ὑπεράγαν τολμηραὶ ἀπὸ τε θεολογικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως¹¹. Τὴν καταστροφὴν τοῦ

νου Κ. Βογιατζίδου ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ συγγραφέως. Τὴν τελευταίαν ταύτην ἔκδοσιν εἶχον ὑπ' ὄψιν, εἰς αὐτὴν δὲ ἀναφέρονται καὶ αἱ ἐπόμεναι παραπομπαί. Τὸ ὑπόμνημα «Εἰς Μανουὴλ Παλαιολόγον περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πραγμάτων» ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν 3^{ον} τόμ. σελ. 246 ἐπ., τὸ δὲ ἕτερον «Συμβουλευτικὸς πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον περὶ τῆς Πελοποννήσου» εἰς τὸν 4^{ον} τόμ. σελ. 113 ἐπ.

⁸ Κατὰ τὸν Fritz Schultze *op. cit.* σελ. 55, τὸ ἔργον τοῦτο συν-εγράφη, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, πρὸ τοῦ 1438, ὅτε μετέβη ὁ Πλήθων εἰς τὴν Ἰταλίαν.

⁹ Τὸ πρωτότυπον χειρόγραφον τῆς «Νόμων συγγραφῆς» παρεδόθη εἰς τὸν Γεννάδιον ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ τελευταίου Ἑλληνος δεσπότη τοῦ Πελοποννήσου, ἐλθούσης εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάλυσιν (1460) καὶ τοῦ ἐσχάτου τούτου προπυργίου τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἔκδοσις ὅλων τῶν σωθέντων ἀποσπασμάτων του ἐγένετο τὸ 1858 ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ C. Alexandre, περιλαμβάνει δὲ εὐρεῖαν ἱστορικὴν καὶ κριτικὴν εἰσαγωγὴν ὡς καὶ τὰ κείμενα ἑλληνιστὶ καὶ ἐν γαλλικῇ μεταφράσει, γενομένη ὑπὸ τοῦ A. Pellissier. Ἐν παραρτήματι παρατίθενται αὐτόθι — μόνον εἰς τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον — πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Πλήθωνος καὶ πρὸς τὸν Πλήθωνα, τὰ ἐγκώμια τῶν μαθητῶν του Ἱερωνύμου Χαριτωνύμου καὶ Γρηγορίου Μοναχοῦ, ὡσαύτως τὸ ἐριστικὸν ἔργον τοῦ Πλήθωνος «Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται» ὡς καὶ ὅλα τὰ κείμενα, τὰ συναφῆ πρὸς τὴν περιφημον διένεξιν Γ. Πλήθωνος—Γ. Σχολαρίου, περὶ ἧς κατωτέρω γενήσεται λόγος.

¹⁰ Ὅρα εἰς τὰς εἰσαγωγικὰς παρατηρήσεις τοῦ C. Alexandre καὶ ἐν F. Schultze *op. cit.* σελ. 116 ἐπ. περὶ τῶν σωθέντων ἀποσπασμάτων τῆς «Νόμων συγγραφῆς» καὶ τοῦ τρόπου τῆς διασώσεώς των. Κρίνων ἐκ τῆς ἐκτάσεως τῶν σωθέντων ἀποσπασμάτων ὁ Schultze, συνάγει ὅτι ἡ «Νόμων συγγραφὴ» ὑπῆρξεν ἔργον διεξοδικώτατον (αὐτόθι σελ. 121). Ἀφ' ἑτέρου ὁμῶς ὁ Γεννάδιος παρατηρεῖ εἰς τὴν πρὸς τὸν ἑξαρχον Ἰωσήφ μακροσκελῆ ἐπιστολὴν του, ὅτι τέσσαρες ὥραι ἤρκεσαν αὐτῷ διὰ τὴν ἀνάγνωσίν του. Ἀσφαλῶς ὁ Γεννάδιος θὰ ἀνέγνωσεν, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς κατεχούσης αὐτὸν δυσφορίας, λίαν ἐπιτροχάδην τὸ ὀγκῶδες χειρόγραφον.

¹¹ Τὰ αἷτια τῆς καταστροφῆς τοῦ χειρογράφου ἐκθέτει λεπτομερέστατα ὁ πατριάρχης εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ἑξαρχον Ἰωσήφ, δημοσιευομένην ὑπὸ τοῦ C. Alexandre *op. cit.* σελ. 412 - 440 ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Γεμιστοῦ καὶ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς πολυθειᾶς».

μεγίστου μέρους τοῦ χειρογράφου ἐπεδοκίμασεν ἡ μεγάλη πλειονότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐθρήνησαν ὅμως καὶ τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ πολὺς καρδινάλιος Βησσαρίων, περιβάλλων τὸν παλαιὸν διδάσκαλόν του Πλήθωνα, ὡς σοφόν, μὲ ὅλως ἐξαιρετικὴν ἐκτίμησιν ¹².

Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι εἰς δριμύτατον τόνον συντεταγμένη καὶ βρίθει ἐπικρίσεων τῶν ἰδεῶν τοῦ φιλοσόφου τοῦ Μιστρᾶ, μᾶς παρέχει ὅμως καὶ — κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦλάχιστον — πλήρες διάγραμμα τοῦ περιεχομένου τοῦ καέντος χειρογράφου. Αὐτόθι ἐκθέτει ὁ Γεννάδιος τὰς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἐντυπώσεις του ὡς ἀκολούθως: «Κατεγελῶμεν τῆς ἀπλότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἐθρηνοῦμεν τὸν ὄλεθρον αὐτῷ τῆς ψυχῆς, κατηρώμεθα τῶν πονηρῶν δαιμόνων, ὑφ' ὧν, στερήσει χάριτος οὐρανοῦ, συνηρπάγη συντεθεῖναι τῷ ψεύδει, κατεγινώσκουμεν τῆς τῶν ἀνθρώπων παραφορᾶς, ἣ τὸν πρόσθεν χρόνον ἐδούλευον. . . . ὠδύρομεθα τὴν συμφορὰν τοῦ γένους ἡμῶν, τὴν αἰσχύνην, τὸ ὄνειδος. "Ἐδει γὰρ τοῖς ἡμῶν κακοῖς καὶ τοῦτο προσκεῖσθαι, ὅτι τελευταῖον ἐνὶ τὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ὑπελείφθη καλὰ πρεσβύτη, καὶ οὗτος ἀπώνατο τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς φρενῶν αἰσχροῦν ἕκστασιν' οὐ γὰρ ἂν εἶχε σωφρονῶν τοιαῦτα καινοτομεῖν. . . ». Μνημονεύει κατόπιν μετὰ πικρίας ὁ Γεννάδιος, ὅτι ὁ Πλήθων κατεφέρετο εἰς τὸ ἔργον τοῦτο δριμύτως κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐκφραζόμενος ἀντιθέτως μετὰ πολλῆς εὐνοίας, ἂν μὴ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸν Ζωροάστρη, τὸν υἱὸν «Νίνου, τὴν οἰκείαν γήμαντος μητέρα Σεμίραμιν», καθὼς καὶ διὰ τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς θεότητας, ἐπίσης ὅτι ἀνεφέρετο διαρκῶς πρὸς ὑποστήριξιν τῶν κοινωνιστικῶν ἰδεῶν του εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς νεοπλατωνικοὺς Πλωτῖνον, Πορφύριον καὶ Ἰάμβλιχον. «Ἐβουλόμεθα μὲν οὖν εὐθύς, λέγει ἐν τέλει ὁ Γεννάδιος, ἔνια τοῦ βιβλίου μέρη φυλάξαι, ὅσα φυσικῇ τε καὶ λογικῇ καὶ ταῖς τοιαύταις ὕλαις ἀνήκει' ἀλλὰ καὶ δεύτερον τούτου χάριν ἐπιδραμόντες, οὐδεμίαν τῶν ὑποθέσεων εὐρομεν ἀπηλλαγμένην κακοῦ. . . ». Ἐφ' οὗ ἀπαριθμεῖ λοιπὸν τὰ κακὰ τῶν διαφόρων «ὑποθέσεων», προσθέτει «Οἰκονομίας δὲ πέρι πραγματευόμενος, ἐνὶ ἀνδρὶ πλείους γυναῖκας ἀξιοῖ συνάπτεσθαι τε καὶ συνοικεῖν. Καὶ οὐδὲν ὅ,τι οὐ φαυλότητος εἰς τὸν ἀνθρώπινον εἰσάγει βίον. . . ὅθεν οὐδὲν τοῦ βιβλίου μέρος ὕστερον ἔδοξέ μοι καταλειπτέον εὐσεβῶν ὄψεσιν, ὠφέλειαν μὲν οὐδεμίαν, σκάνδαλον δὲ ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ἐνθεῖναι δυνάμενον. . . ». Καὶ καταλήγει ὁ πατριάρχης μὲ τὴν πρόσκλησιν πρὸς πάντα χριστιανόν, ἔχοντα τυχὸν ἀντίγραφον ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει τοῦ βιβλίου, ὅπως σπεύσῃ νὰ τὸ παραδώσῃ ἐπίσης εἰς τὴν πυράν.

Τὴν πράξιν ταύτην τοῦ Γενναδίου ἐπιδιοκίμαζει καὶ αὐτὸς ὁ ἐκδότης τοῦ Πλήθωνος Γάλλος ἀκαδημαϊκὸς Alexandre. «Εἰς τὰ ὄμματά μου, λέγει οὗτος (op. cit. σελ. 50 τῆς εἰσαγωγῆς), ὁ Γεννάδιος ἔκαμε τὸ καθῆκόν του. Ἐρησκευτικὸς ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ του, κριτὴς εἰς ζητήματα πίστεως ἐδίκασε καὶ κατεδίκασεν, ἐξετέλεσε μάλιστα ὁ ἴδιος τὴν ἀπόφασίν του. Διατὶ νὰ φεισθῇ ἔργου, τοῦ ὁποίου ἢ κατὰ τὴν γνώμην του ἐπικίνδυνος διὰ τε τὰ κοινωνικὰ ἦθη καὶ τὴν πίστιν ὑπόστασις εὐρίσκετο εἰς χεῖράς του; Διατὶ νὰ ἀπολαύσῃ τοῦ δικαίωματος τῆς ἀνοχῆς ἐν βιβλίον χάρις εἰς τὰς παραδοξολογίας του, αἱ ὁποῖαι κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον μας, δὲν ἀξάνουν ὅμως τὴν ἀξίαν του; . . . ». Ἐπιδιοκιμαστικὰς ὡσαύτως κρίσεις ἐπὶ τῆς πράξεως τοῦ Γενναδίου βλέπει τις καὶ παρὰ τῷ F. Schultze op. cit. σελ. 115 - 116.

¹² Ὅρα ἐν C. Alexandre op. cit. σελ. 408 ἐπ. τὸ παράπονον Ἄνω-

Β'.— ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΝΟΣ

Ὁ Πλήθων ὑπῆρξεν ὁ διαπρεπέστερος πλατωνιστῆς τοῦ τέλους τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου καὶ πολέμιος τῆς μεσουρανησάσης ἄλλοτε ἔν τε τῷ Βυζαντίῳ καὶ ἰδίως ἐν τῇ Δύσει, φθινούσης ὅμως τότε ἀριστοτελείου φιλοσοφίας. Ὑπῆρξεν ὁ ἡγέτης τῆς ομάδος τῶν πλατωνιζόντων διανοουμένων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὀξύτης δέ, μεθ' ἧς ὑπερημύνετο πάντοτε τῶν ἰδεῶν του τούτων, δὲν ἐθράδυνε νὰ τὸν φέρη εἰς ρῆξιν μὲ τὸν ἐξ ἴσου διαπρεπῆ ἡγέτην τῶν ἀριστοτελιζόντων¹³ καὶ ἀνώτατον δικαστικὸν Γεώργιον Σχολάριον, τὸν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρῶτον ταύτης πατριάρχην¹⁴. Σημειωτέον, ὅτι οἱ πλατωνίζοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνεχίσαντες καὶ μετὰ τὸ 1453 ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τὸ ἔργον τοῦ Πλήθωνος, συνέβαλον μεγάλως εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἐν τῇ «Πολιτεία» κυρίως ἐμπεριεχομένων κοινωνιστικῶν ἰδεῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν ἀπέρρευσαν αἱ κοινωνικαὶ οὐτοπίαι τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ δὴ ἡ «Οὐτοπία» τοῦ Thomas Morus καὶ τὸ «Κράτος τοῦ ἡλίου» τοῦ Tommaso Campanella. Δεδομένου, ὅτι αἱ πρῶται αὗται ἀπαρχαὶ τῆς νεωτέρας κοινωνιστικῆς φιλολογίας προελείανον σημαντικῶς τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ συγχρόνου κοινωνισμοῦ, θὰ ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ Πλήθων ὡς εἷς ἐκ τῶν ἀπωτέρων προδρόμων τῶν νεωτέρων ἰδεῶν τῆς ἀνατρεπτικῆς παρατάξεως ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς κοινωνικῆς οἰκονομικῆς.

Ἀσχέτως ὅμως πρὸς τὴν συμβολὴν του ταύτην, ὁ Πλήθων ὑπῆρξε καὶ ὁ σπουδαιότερος ἐκ πρόσωπος τῶν κοινωνιστικῶν ἢ τοῦλάχιστον τῶν κοινωνιζου-

νόμου, συγχρόνως δὲ καὶ δριμύτατον κατηγορητήριόν του κατὰ τοῦ Γενναδίου διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Νόμων τοῦ Πλήθωνος, ὡς καὶ σχετικὰς ἐπιστολάς τοῦ Βησσαρίωνος.

¹³ Ὅρα ἐν F. Schultze op. cit. σελ. 3 ἐπ. γενικώτερον περὶ τῆς διενέξεως μεταξὺ ἀριστοτελισμοῦ καὶ πλατωνισμοῦ κατὰ τὸν μεσαίωνα μέχρι τῆς Ἀναγεννήσεως.

¹⁴ Ἀπαρχὴ τῆς διενέξεως ὑπῆρξεν ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ γραφεῖσα μικρὰ πραγματεία τοῦ Πλήθωνος «Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται», ἣν ἠκολούθησε σειρά ἐγγράφων ἀντεγκλίσεων μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σχολαρίου, μὴ διακρινομένου ὡσαύτως διὰ μετριοπάθειαν καὶ πραότητα. Ὅρα περὶ τῆς διενέξεως ταύτης ἐν C. Alexandre op. cit. σελ. 17 ἐπ. τῆς εἰσαγωγῆς.

σῶν ἰδεῶν κατὰ τὸ τέλος τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου. Αἱ ἀπόψεις του ἐξίχθησαν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ ριζοσπαστισμοῦ των κατὰ τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του, ὅτε καὶ ἐπερατώθη τὸ προμνημονευθέν, ἰδεώδεις πολιτικὰς, κοινωνικὰς καὶ πνευματικὰς συνθήκας περιγράφον ἔργον του «Νόμων συγγραφὴ»¹⁵. Τὸν ριζοσπαστισμὸν αὐτὸν τοῦ Πλήθωνος συνάγομεν κυρίως ἐκ τῶν μεταδοθεισῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γενναδίου σχετικῶν πληροφοριῶν καὶ τοῦτο διότι τὰ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς ἀναφερόμενα τμήματα τοῦ χειρογράφου ἀπωλέσθησαν¹⁶. Ὅπως οὖν εὐρέως πραγματεύονται μόνον τὰ σωθέντα καὶ δημοσιευθέντα ἀποσπάσματα περὶ σαρκικῶν σχέσεων τῶν δύο φύλων καὶ περὶ αἰμομιξίας¹⁷. Περὶ πολυγαμίας, ὑπὲρ τῆς ὁποίας εἶχε ταχθῆ, κατὰ τὸν Γεννάδιον, ὁ Ἕλληνας φιλόσοφος, δὲν γίνεται ἐν τούτοις αὐτόθι λόγος. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐξέθετεν ὁ Πλήθων εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο καὶ πλήρες σύστημα κοινωνιστικῆς παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν¹⁸ ἢ εἰς τὰ δύο ὑπομνήματά του πρὸς τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Πελοποννήσιον δεσπότην ἐνδελεχῆς ἀπασχόλησίς του μὲ οἰκονομικὰ ζητήματα ὡς καὶ σημεία τινα τῶν σωθέντων ἀποσπασμάτων¹⁹ συνηγοροῦν ὑπὲρ μιᾶς τοιαύτης ἐκδό-

¹⁵ Ὡς λέγει ὁ Πλήθων ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς «Νόμων συγγραφῆς», «τάδε συγγέγραπται περὶ νόμων τε καὶ πολιτείας τῆς ἀρίστης, ἧ ἂν διανοούμενοι ἄνθρωποι καὶ ἅττ' ἂν καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ μετιόντες τε καὶ ἐπιτηδεύοντες, ὡς δυνατόν, ἀνθρώπων κάλλιστα τε καὶ ἄριστα βίῳ, καὶ ἐς ὅσον οἶόν τε, εὐδαιμονέστατα...». Τὸ ἔργον ἀπετελεῖτο ἐκ τριῶν βιβλίων, ἕκαστον τῶν ὁποίων διηρεῖτο εἰς κεφάλαια.

¹⁶ Εἰς τὰ σωθέντα ἀποσπάσματα ἐκτίθενται ἐν πλάτει ἰδίως αἱ θεολογικαὶ ἀπόψεις του ὡς καὶ αἱ περὶ ἠθικῆς τοιαῦται.

¹⁷ Τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα προέρχονται ἐκ τοῦ 3ου βιβλίου, κεφ. 14ον καὶ 15ον.

¹⁸ Κατὰ τὸν F. Schultze *op. cit.* σελ. 127 ἐπ. σκοπὸς τῆς «Νόμων συγγραφῆς» ὑπῆρξεν ἡ ἐκ βάθρων ἀνατροπὴ ὀλοκλήρου τῆς θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς — ὑπ' αὐτὴν ὑπάγει ὁ Schultze καὶ τὴν κοινωνικὴν οἰκονομικὴν ζωὴν — εὐρισκομένης τότε εἰς τὸ Βυζάντιον ἐν καταφανεῖ καταπτώσει. Αἰσθανόμενος, λέγει, ἐντὸς του ἀκμαίαν τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν καὶ βλέπων τὴν Ἑλλάδα θνήσκουσαν, ἐπεδίωξε διὰ τοῦ καινοτόμου συστήματός του τὴν ἀναβίωσιν της.

¹⁹ Εἰς τι χωρίον τούτων παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα: Ἡ βίβλος ἦδε περιέχει... πολιτείαν δὲ λακωνικὴν, ἀφηρημένου μὲν αὐτῆς τοῦ ἄγαν τῆς σκληραγωγίας καὶ τοῖς γε πολλοῖς οὐκ εὐπαραδέκτου, προστιθεμένης δὲ τῆς ἐν τοῖς ἄρχουσι μάλιστα φιλοσοφίας, τοῦ κρατίστου δὲ τούτου τῶν πλατωνικῶν πολιτευμάτων.

χῆς, τὴν ὁποίαν ὁμως δὲν φαίνεται ἀφ' ἑτέρου ἐνισχυῶν τὸ ὑπὸ τοῦ Γενναδίου μεταδιδόμενον διάγραμμα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου.

Μετριοπαθέστεραι κοινωνιστικαὶ ἰδέαι ἐκτίθενται εἰς τὰ δύο μνημονευθέντα ἐπίσης ὑπομνήματα τοῦ Πλήθωνος, συνταχθέντα τρεῖς ἴσως δεκαετηρίδας ἐνωρίτερον καὶ μὴ ἀντέχοντα λόγῳ τοῦ σκοποῦ, πρὸς ὃν ἀπέβλεπον, εἰς μεγάλην δόσιν ριζοσπαστισμοῦ. Αὐτόθι συνιστᾶ οὗτος, ὡς εἶπομεν, σειρὰν μέτρων πρὸς βελτίωσιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κακῶς κειμένων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὁποίων θὰ ἀνελάμβανεν εὐχαρίστως ὁ ἴδιος, ἂν οἱ ἡγεμόνες, πρὸς οὓς ταῦτα ἀπηυθύνοντο, τὸν ἐθεώρουν ἱκανὸν πρὸς τοῦτο²⁰. Εἶναι μάλιστα καταφανῆς ἡ προσπάθειά του, ὅπως διαθέσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐμενέστερον τοὺς τελευταίους τούτους διὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ του προγράμματος καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ἀνάθεσιν τῆς ἐκτελέσεώς του, πρὸ παντὸς ὅπως μετριάσῃ τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, ἣν θὰ ἠδύναντο ἐνδεχομένως νὰ προκαλέσουν εἰς αὐτοὺς αἱ προτεινόμεναι καινοτομίαι τοῦ²¹. Ἀσχέτως ὁμως πρὸς τὴν προοδευτικότητά των τὰ ὑπομνήματα ταῦτα εἶναι καὶ ἄλλως ἐνδιαφέροντα, διότι περιλαμβάνουν καὶ οἰκονομικὰς θεωρίας καὶ

²⁰ «Ἄν καὶ τοῦτό που προστάττης, λέγει ἐν τέλει τοῦ ὑπομνήματος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουῆλ (Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. τόμ. 3ος σελ. 265), τὸ καὶ ἐμὲ δὴ τὸν ταῦτα συντάξαντα εἶναι, ὑποστὰς ἂν αὐτὸς τὴν λειτουργίαν ταύτην, κἂν εἰ μηδεὶς ἄλλος θαρροίη, ὑπισχυοίμην ἂν συντάξω καὶ καταστήσω ἔργῳ Πελοποννήσῳ τὰ πράγματα ἐς τότε τὸ σχῆμα, ὃ νῦν δὴ λόγῳ διεξελέλυθα... Ἄλλὰ νῦν τῆς σῆς μάλιστα τούτοις ψήφου δεῖ, ἥς ἂν τυχόντα ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ τῶν κρειπτόνων ἐψηφισμένα καλὰ τε ἂν ἅμα φανεῖσθαι καὶ εἰς ἔργον ἀφίξασθαι. Θεὸς δὲ δοίη τὴν συνοίσουσιν καὶ τοῖς πᾶσι καλῶς ἐξουσαν ψῆφον ἐξενεγκεῖν».

²¹ «Ὅρα ἰδίως τὸ διεξοδικὸν προοίμιον τοῦ πρὸς τὸν Θεόδωρον ὑπομνήματος, ἔνθα τονίζεται ὅτι «οὐκ ἄλλη αἰτία τοῦ πόλεις εὖ ἢ κακῶς πράττειν ἢ πολιτεία σπουδαία ἢ φαύλη ἐγκαθεστηκυῖα» καὶ ἀναφέρονται πολλὰ παραδείγματα ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας πρὸς ἐπίρρωσιν τούτου. Ὁ Πλήθων ἀναγνωρίζει, ὅτι τὰ ὑπ' αὐτοῦ συνιστώμενα θεραπευτικὰ μέσα δὲν εἶναι εὐχερῆ, ἀλλ' οὔτε καὶ εὐχάριστα· «καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἰατροὺς ὀρῶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τε καὶ ὑγείας τῶν καμνόντων οὐδὲ τῶν ἀηδεστάτων σιτίων καὶ ποτῶν καὶ τῶν ἄλλων φαρμάκων φειδομένους...». Καὶ ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ «... εἰδῶς καὶ τοὺς ἰατροὺς... πάντα μὲν κινουντας, φειδομένους δὲ οὐδενὸς ὅ,τι ἂν πρὸς τὸ παρὸν ὠφελεῖν δοκῆ καὶ τέμνοντας δὲ καὶ κόνοντας τὴν χεῖρα ἔστιν ὅτε καὶ πόδα ἀποκόπτοντας ὑπὲρ τῆς τοῦ ὅλου σώματος σωτηρίας». Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ πρὸς τὸν Μανουῆλ ὑπομνήματος (Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Γ' σελ. 260): «Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ ἀήθεις τε καὶ ἔξω τῶν καθεστηκότων γνώμας εἰσάγειν, ἂν ποτέ τις ἐπιδείξῃ ὡς οὐ πολὺ ἀμείνω ταῦτα οὐδὲ λυσιτελέστερα τῷ τε κοινῷ ἅμα καὶ τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνος κρατεῖτω...».

ἀπόψεις, μὴ ἐξερχομένας τοῦ πλαισίου τῆς ἐνεστώσης κοινωνικῆς οἰκονομικῆς τάξεως, τινὲς τῶν ὁποίων εἶναι ὄντως λίαν ἀξιοπρόσεκτοι.

α' — Φιλομοναρχικαὶ ἰδέαι.

Κατὰ τὸν Πλήθωνα τὸ πολίτευμα διαδραματίζει σπουδαιότατον πρόσωπον διὰ τὴν πρόοδον ἐνὸς λαοῦ, τὸ ἄριστον δὲ τῶν πολιτευμάτων εἶναι τὸ μοναρχικόν, πλεονεκτοῦν ἔναντι τοῦ ὀλιγαρχικοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ. «Παρὰ μὲν τοῖς τὰ βέλτιστα φρονούσι, λέγει²², κράτιστον κέκριται πάντων μονορχία, συμβούλοις τοῖς ἀρίστοις χρωμένη, νόμοις τε σπουδαίοις καὶ τούτοις κυρίοις». Διὰ τὰ προσφῆρη λοιπὸν ἡ μοναρχία καλοῦς καρπούς, δέον ὁ μονάρχης νὰ προσέχη πολὺ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν συμβούλων του, δέον ὡσαύτως οἱ νόμοι νὰ ρυθμίζουσι κατὰ τρόπον αὐστηρὸν τὰς μεταξὺ τῶν ἀτόμων, τῶν τάξεων καὶ τῶν ἐθνῶν σχέσεις²³, τέλος δέον νὰ εἶναι οἱ ἄρχοντες ἐνάρετοι²⁴. Οἱ σύμβουλοι τοῦ μονάρχου ἀφ' ἑτέρου πρέπει νὰ εἶναι ὀλίγοι, μορφωμένοι καὶ μετρίας περιουσιακῆς καταστάσεως. «Οὐθ' οἱ παμπλούσιοι, οὔθ' οἱ ἀπορώτατοι», λέγει, διότι καὶ ὁ πολὺς πλοῦτος καὶ ἡ ἀπορία παρεμποδίζουν τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν συμβουλῶν των.

β' — Ἡ διαίρεσις τοῦ λαοῦ εἰς τάξεις.

Τὸν λαὸν ἐνὸς εὐνομουμένου κράτους ἀπαρτίζουν, κατὰ τὸν

²² Ὑπόμνημα πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον ἐν Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Δ' σελ. 119.

²³ «Νόμοι δὲ σπουδαῖοι, λέγει αὐτόθι, οἱ ἂν ἐκάστοις τῶν τῆς πόλεως μερῶν καὶ ἐθνῶν τὰ αὐτῶν πράττειν ὀρίζοντες, κωλύωσι τῶν μὴ προσηκόντων, πράξεώς τε καὶ ἐπιτηδευμάτων».

²⁴ «Εἰσὶ δ' οἱ, λέγει εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον (Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Δ' σελ. 128 - 129), καὶ ἕως μὲν ἂν χρυσοῦ καὶ τῶν τοιούτων τὸ πρᾶγμα καθαρεύῃ καὶ καθ' αὐτὸ σκοπῶσι, δεινότατοι ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας ρήτορες εἰσιν, ἐπειδὴν δὲ που χρυσίον σφισιν ὑποφανῇ ἢ τι ἄλλο ἄξιον χρυσίου, πεπέδηται εὐθύς ἢ γλῶττα, ἐμπέφρακται τὸ στόμα, καὶ πρὸς μὲν τὰ δίκαια σεσιγήκασιν, ἐπὶ δὲ τὰναντία πᾶσα ἐκείνη μεθέστηκεν ἢ δεινότης. Ὑπὸ γὰρ τούτων καὶ τῶν τοιούτων διοικούμεναι αἱ πόλεις κακῶς πράττουσιν ἐκάστοτε, οὐδὲ τῶν σπουδαιωτάτων ἂν ἐγκαθεστώτων νόμων κυρίων ὄντων, ἀλλὰ πάντων εἰκῆ καὶ ἀδιακρίτων φυρομένων. Ἐπεὶ τοι οὐ σπουδαίων ἄρα δεῖ νόμων μόνον ταῖς πόλεσιν ἐκάστοτε, ἀλλὰ καὶ κυρίων, μὴ κυρίων δὲ νόμων, οὐδὲ τῶν σπουδαιωτάτων οὐδὲν ἢ σμικρὸν ὄφελος, κύριοι δ' αὖ γίνονται οἱ νόμοι διὰ τὴν τῶν ἀρχόντων ἀρετὴν. ...».

Πλήθωνα, τρεῖς τάξεις, τὸ «αὐτοουργικόν», τὸ «διακονικόν» καὶ τὸ «ἀρχικόν»²⁵.

Εἰς τὸ «αὐτοουργικόν» ἀνήκουν οἱ γεωργοί, οἱ κτηνοτρόφοι καὶ ἐν γένει οἱ ἐκ τῆς γῆς ἀποζῶντες.

Εἰς τὸ «διακονικόν» ὑπάγονται: 1) τὸ «δημιουργικόν», ἥτοι ἡ βιοτεχνική τάξις, ἡ μεταποιοῦσα τὰς ὕλας εἰς ἀγαθὰ τελικῆς καταναλώσεως, 2) τὸ «ἐμπορικόν», ἥτοι οἱ μεγαλέμποροι χονδρικής πωλήσεως, οἱ διευκολύνοντες τὰς διαφόρους κατηγορίας τῶν «αὐτοργῶν» διὰ τῶν εἰσαγωγικῶν, ἐξαγωγικῶν καὶ διαμετακομιστικῶν ἐμπορικῶν τῶν ἐνεργειῶν, 3) τὸ «καπηλικόν», ἥτοι οἱ μικρέμποροι λιανικῆς πωλήσεως, οἱ μεσολαβοῦντες μεταξύ «ἐμπόρων» καὶ «αὐτοργῶν» ἀφ' ἑνὸς καὶ καταναλωτῶν ἀφ' ἑτέρου, καὶ 4) οἱ ἐκμισθοῦντες τὴν σωματικὴν ἐργασίαν τῶν.

Τέλος εἰς τὸ «ἀρχικόν» ὑπάγονται οἱ κυβερνήται τοῦ λαοῦ, μὲ τὸν ἡγεμόνα ἐπὶ κεφαλῆς τῶν, παρακολουθούμενοι ἀπὸ τοὺς ἀναγκαίους πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ὑπαλλήλους καὶ φύλακας. Τὴν ἐν λόγῳ τάξιν ἐπιβάλλει ἡ τάσις πρὸς πλεονεξίαν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς διὰ παντὸς μέσου συγκρατή-

²⁵ «Ἔστι δ' ἐν πόλει, λέγει ὁ Πλήθων εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον (Σ π. Π. Λάμπρου ὁρ. cit. Δ' σελ. 119-120), σχεδὸν ἀπάση πρῶτον μὲν καὶ ἀναγκαιότατον μέρος καὶ γένος καὶ πλείστον τὸ αὐτοουργικόν, ὅσον γεωργῶν τε καὶ νομέων καὶ ξυμπάντων τῶν τοὺς ἐκ τῆς γῆς αὐτῶν δι' αὐτῶν ποριζομένων καρπούς, ἕτερον δὲ τὸ τούτοις αὖ καὶ τῷ ἄλλῳ πόλεως πλήθει διακονικόν, ὅσον δημιουργικόν τε καὶ ἐμπορικόν καὶ καπηλικόν φύλον καὶ εἰ δὴ τι ἄλλο τούτοις προσῆκον, δημιουργῶν μὲν τὰ μὴ ὄντα τῶν σκευῶν, ὧν περ ἄνθρωποι ἐς τὸν βίον δέονται, ἐς οὐσίαν ἀγόντων, ἐμπόρων δὲ τὰ πλεονάζοντά τε καὶ ἐλλείποντα ταῖς χώραις ἐκάσταις ἀπισούντων τῇ ἐκ τῆς ἐτέρας ἐς τὴν ἐτέραν μετακομιδῇ αὐτῶν, ἐς τὴν διακονίαν ταύτην καταταττόντων αὐτούς, ἅτε οὐ σχολαζόντων τῶν αὐτοργῶν ὑπὸ τοῦ τοῖς αὐτῶν πράγμασι προσέχειν, καπήλων δὲ παρὰ μὲν τῶν αὐτοργῶν ἢ τινῶν ἐμπόρων ἀθρόα ὠνουμένων, τῶν δὲ δεομένων ἐκάστοις ἐπὶ τῆς χρείας, ὅποτε καὶ ὅποσον δέοιντο, ἀποδιδόμενων. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ τὴν τοῦ σώματος ρώμην μισθοῦμενοι διακονοῦντες ἄλλοτε ἄλλοις διαζῶσιν. ἐπὶ δὲ τούτοις τὸ ἀρχικόν φύλον, σωτήρων τέ τινῶν τῆς ὅλης πόλεως ἢ γένους ἢ γενῶν, ἂν οὕτω τύχη, καὶ φυλάκων, ὧν κορυφαῖος μὲν βασιλεὺς ἢ τις ἡγεμών, μεθ' ὃν ἄλλοι ἄλλα διειληφότες γένους ἢ πόλεως μέρη διασώζουσιν ἕκαστα, ἂν τι γίγνηται τῶν κατὰ τρόπον. Ἐπεὶ γὰρ οὐχ οἶόν τε πάντας ἀνθρώπους πεισθῆναι ὡς τὸ ἴσον χρὴ ἔχειν καὶ μὴ πλεονεκτεῖν μηδὲ τοῖς ἄλλοτριῶις ἐπιβουλεύειν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ, τοῦ αὐτοργεῖν ἀμελήσαντες ἢ τινα ἄλλην τῶν εἰς τὸν βίον χρείαν συντελεῖν, τοῖς ἐτέρων πόνοις ἐπιφύονται. Κατὰ δὴ τούτων ἐτάχθησαν, φιλίῶν μὲν νομιζομένων, δικασταὶ τε καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, πολεμίων δὲ στρατιῶταί τε καὶ ὅσοι ἄρχοντες τούτων».

σεῶς της, προσφέρει δὲ ἡ τάξις αὕτη μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν ὁλότητα, διότι ἐπιτρέπει εἰς τὰς δύο πρώτας ἀπερίσπαστον δρᾶσιν.

Ἐκαστὴ ἐκ τῶν τριῶν τούτων τάξεων δέον κατ' ἀρχὴν νὰ εἴναι σαφῶς διακεκριμένη ἀπὸ τῶν ἄλλων²⁶. Οὕτως οἱ ἄρχοντες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ ἀσχολῶνται καὶ μὲ «διακονικὰ» ἔργα, ὅπερ, ὡς φαίνεται, δὲν ἦτο τότε ἀσύνηθες²⁷, πρὸ παντὸς ὅμως πρέπει νὰ διαστέλλωνται ἀπ' ἀλλήλων οἱ κατὰ κύριον ἐπάγγελμα «αὐτουργοὶ» καὶ οἱ «στρατιῶται»²⁸. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι δέον νὰ εἶναι μόνιμοι καὶ ὁμοεθνεῖς, οὐχὶ ξένοι²⁹. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δίδει ὁ Πλήθων ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν, μὲ αὐτὸ ἄρχεται τοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ ὑπομνήματός του, εἰς αὐτὸ ἐπανέρχεται κατ' ἐπανάληψιν εἰς ἀμφοτέρω τὰ ὑπομνήματά του, πιθανῶς αὐτὸ τὸν παρεκίνησε καὶ εἰς τὴν σύνταξιν καὶ ὑποβολὴν των. Τέλος τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς διδασκαλίας του φαίνεται προάγον αὐτὸν εἰς τὴν ἐξωτερίκευσιν κοινωνιζουσῶν οἰκονομικῶν ἀπόψεων, τὰς ὁποίας θὰ γνωρίσωμεν εὐθὺς κατωτέρω.

²⁶ «Τριῶν δὲ τούτων ὄντων ἐν πόλει τῶν πρώτων γενῶν κατὰ φύσιν, ἴδι' ἄττα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ αἱ πράξεις ἐκάστων, καὶ ὁ σπουδαῖος νόμος αὐτὸ τοῦθ' ὀριεῖ, τὰ αὐτοῦ πράττειν ἕκαστον καὶ μὴ ἐπαλλάττειν ἄλλο ἄλλῳ γένει ἐπιτήδευμα καὶ πράξιν». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον ἐν Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Δ' σελ. 121.

²⁷ «Καὶ τοὺς ἄρχοντας δὲ διακαθᾶραι δεῖ τῶν καπηλευόντων καὶ προσιπεῖν μὲν ἅπασιν μὴ καπηλεύειν μηδ' ἐμπορεύεσθαι τοῦ λοιποῦ, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἄρχοντας τῷ ὄντι εἶναι, ἐπὶ φυλακῇ καὶ σωτηρίᾳ προεστηκότας τῶν πολλῶν. . .». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον ἐν Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Δ' σελ. 131.

²⁸ «Ὅλως δὲ πῶς ἂν καὶ εἴη στρατεύεσθαι τε τὸν αὐτὸν καὶ αὐτὸν τε ἅμα τρέφειν καὶ ἐτέρους;» Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ (Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Γ' σελ. 251). Καὶ κατωτέρω σελ. 253 «Πρῶτον μὲν οὖν ἐκεῖνό φημι δεῖν ἐπανορθωτέον εἶναι τὸ μὴ τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς στρατευομένους τε καὶ ἅμα εἰσφέροντας (σ.σ. πρόκειται περὶ τῶν κατ' ἐπάγγελμα «αὐτουργῶν», τῶν καὶ μόνων, ὡς θὰ ἴδωμεν, φορολογουμένων), ἀλλὰ διχῆ πρῶτον διελεῖν πάντας Πελοποννησίους, χωρὶς μὲν τοὺς στρατευομένους, χωρὶς δὲ τοὺς εἰσοίσοντας, πρὸς ὁπότερον ἂν ἕκαστοι μᾶλλον δοκῶσι πεφυκέναι. . .». «Ὅνους γοῦν, λέγει ἐπίσης ἐν τέλει τοῦ ὑπομνήματός του πρὸς τὸν Θεόδωρον κατὰ τρόπον ἠκιστα κολακευτικὸν διὰ τοὺς «αὐτουργούς», οὐ χρώμεθα ἐπὶ τὰ τῶν γενναίων ἵππων ἔργα, οὐδὲ γενναίοις ἵπποις ἐπὶ τὰ τῶν ὄνων, οἶμαι δὲ εὐδ' ἵπποις τοῖς αὐτοῖς ἐπ' ἀμφοτέρω, ἀλλ' ἰδίᾳ μὲν πολεμιστηρίοις, ἰδίᾳ δ' ἀχθοφόροις χρώμεθα. Πολλῶ δὴ πρότερον καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τὰ τοιαῦτα ἔδει διακρίνειν καὶ μὴ συγχεῖν».

²⁹ «Τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς, λέγει εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν Θεόδωρον (Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Δ' σελ. 121), καὶ τὸ ἀναγκαιότατον, ὁμόφυλόν τε εἶναι καὶ οἰκεῖον, ἀλλὰ μὴ ξενικόν. Ἄπιστα γὰρ τὰ πολλὰ τῶν ξενικῶν. . .».

γ'—Ἡ κατανομή τοῦ λαϊκοῦ εἰσοδήματος εἰς τμήματα.
Ἡ κοινοκτημοσύνη ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὁ Πλήθων, τόσον διότι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἐν Πελοποννήσῳ οἰκονομικὰς συνθήκας³⁰, ὅσον καὶ διότι ἐνεφορεῖτο πιθανώτατα ἀπὸ ἰδέας περὶ παραγωγῆς, περὶ πηγῆς τῶν εἰσοδημάτων καὶ περὶ πλούτου, τὰς ὁποίας συναντῶμεν τρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας βραδύτερον σαφῶς διατυπωθείσας ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς, φαίνεται μένων μὲ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι πηγὴ τῶν εἰσοδημάτων εἶναι ἡ γῆ καὶ ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι συνυφασμένος μὲ τὴν γεωργίαν ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς. Τὸ «διακονικὸν» ἐμφανίζεται καὶ ἐνταῦθα λαμβάνον ἐκ τοῦ κοινοῦ προϊόντος ὅ,τι καταναλίσκει διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐναντι τῶν εἰς τὴν ὀλότητα προσφερομένων ὑπηρεσιῶν του.

Τὸ ἐκ τῆς γῆς προερχόμενον εἰσόδημα, ἀπαρτίζον κατὰ τὸν Πλήθωνα αὐτὸ τοῦτο τὸ λαϊκὸν εἰσόδημα, δεόν νὰ χωρισθῇ εἰς τρία ἴσα τμήματα, ἀντιστοιχοῦντα εἰς τοὺς, κατ' αὐτόν, τρεῖς ἀπαραιτήτους καὶ δικαιομένους ἀνταμοιβῆς συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς, τὴν ἐργασίαν, τὰ «τέλη» καὶ τὴν ἀσφάλειαν, παρεχομένην ὑπὸ τῆς πολιτείας³¹. Διὰ τῶν τελῶν ἐννοεῖ τὸ πρὸς γεωργικὴν καὶ κτηνοτροφικὴν παραγωγὴν ἀναγκαιοῦν κεφάλαιον, ἐξαιρέσει τοῦ χρησιμοποιηθέντος σπόρου, ὅστις προαφαιρεῖται ἐκ τῆς ὅλης διανεμητέας ποσότητος ἀγροτικῶν προϊόντων. Ἡ γυμνὴ γῆ δὲν ἀποτελεῖ συντελεστήν παραγωγῆς, τοῦλάχιστον δὲν ἀποτελεῖ συντελεστήν, προβάλλοντα ἀξιώσεις ἐπὶ παροχῆς ἀνταλλάγματος, διότι εἶναι, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐλεύθερον ἀγαθόν.

Ἐκ τῶν τριῶν λοιπὸν ἴσων τμημάτων τοῦ ἐκ τῆς γῆς εἰσοδήματος, μετὰ τὴν προαφαίρεσιν τοῦ σπόρου, τὸ ἐν ὀφείλει νὰ περι-

³⁰ «Ἔστι τοίνυν πρῶτον ἰδεῖν τῆδε Πελοποννησίων τὸν πολὺν λαὸν γεωργοῦντάς τε ἢ καὶ νέμοντας ἐνίους καὶ ἀπὸ τούτων τὰς τε πρὸς τὸν βίον ἀφορμὰς σφίσις αὐτοῖς ποριζομένους...». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουῆλ ἐν Σ π. Π. Λάμπρου Γ' σελ. 251.

³¹ «...Ὅ,τι γὰρ ἂν τούτων ἀπῆ οὐδὲν τῶν λοιπῶν ὄφελος, ἀλλὰ τοὺς γε ἐργασομένους δὴ πρῶτον ὑπάρχειν, τέλη τε ἄττα σφῶν τοῖς ἔργοις παρεῖναι καὶ ἅμα τοὺς φυλάξοντας, εἰ μέλλοι τι ὄφελος ἔσεσθαι...» Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουῆλ ἐν Σ π. Π. Λάμπρου αὐτόθι.

³² Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουῆλ ἐν Σ π. Π. Λάμπρου op. cit. Γ' σελ. 254 - 255.

ἔλθη εἰς τὴν ἐργασίαν ὡς μισθός της, τὸ ἕτερον εἰς τὸν κύριον τοῦ κεφαλαίου τόσον ὡς τόκος, ὅσον καὶ ὡς ἀπόσθεις τοῦ χρησιμοποιοθέντος κεφαλαίου, καὶ τὸ τρίτον, ὑπὸ μορφήν φόρου, εἰς τὸ κράτος, τὸ ἐξασφαλίζον παντοιοτρόπως τοὺς παραγωγούς. «Τοὺς γιγνομένους, λέγει³², τῶν ἔργων ἐκάστων καρπούς τρισὶ φημι προσήκειν κατὰ τὸ δίκαιον, ἐνὶ μὲν αὐτῷ τῷ τῶν ἔργων ἐργάτῃ δευτέρῳ δὲ τὰ τῷ τέλη συνεκπορίζονται τοῖς ἔργοις καὶ τρίτῳ τῷ τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὅλοις παρασκευάζοντι. Ἐργάται μὲν δὴ ἀροτῆρες, σκαπτῆρες, νομεῖς, τέλη δὲ τούτων τοῖς ἔργοις βόες, ἀμπελῶνες βοσκήματα εἴτε τι ἄλλο τῶν τοιουτοτρόπων, οἱ δὲ δὴ τὴν ἀσφάλειαν παρασκευάζοντες τοῖς ὅλοις, οἱ στρατευόμενοί τε καὶ προκινδυνεύοντες τῶν ὄλων, οἱ τε ἄρχοντές τε καὶ ἐπιστατοῦντες ἄλλοι ἄλλοις τῶν κοινῶν καὶ σώζοντες ἕκαστα, καὶ μείζω καὶ ἐλάττω, βασιλεύς τε κορυφαῖος ἅπασιν ἐπιστατῶν καὶ πάντα κατευθύνων τε καὶ σώζων. . . Διὰ ταῦτα τοίνυν καὶ τριχῆ φημι δεῖν νενεμῆσθαι τοὺς γιγνομένους ἐκάστοις τῶν ἔργων καρπούς, εἴτε σίτος εἶεν, εἴτε οἶνος, εἴτε ἔλαιον, εἴτε βαμβύκινα, εἴτε τε βοσκημάτων τόκοι, γάλα, ἔριον, εἴτε τι ἄλλο παραπλήσιον, λογιζομένων τῶν καρπῶν ἀροτῆρσι μὲν μετὰ τὴν τῶν σπερμάτων ἐξαίρεσιν, νομεῦσι δὲ μετὰ τὴν τῶν ἀρχαίων ἀποκατάστασιν καὶ μίαν μὲν αὐτῷ τῷ ἐργάτῃ γεγενῆσθαι μοῖραν, δευτέραν δὲ τοῖς τέλεσι, τὴν τρίτην δ' αὖ τῷ δημοσίῳ. . .». Οὕτω ἱκανοποιεῖται κατὰ τὸν Πλήθωνα ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ προάγονται κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς χώρας, ὡς θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω, καὶ τὰ πολιτικά³³.

Ἡ εἰσφορὰ εἰς τὴν παραγωγὴν πλειόνων συτελεστῶν συνεπάγεται καὶ ἀνάλογον ἀπόληψιν τοῦ εἰσφέροντος ἐκ τοῦ προϊόντος της. «Τὸν μὲν οὖν, λέγει περαιτέρω ὁ Πλήθων, οἰκείους ἐργαζόμενον τέλεσιν, ἔχοντα τὰς δύο μοίρας, τὴν τρίτην τῷ δημοσίῳ ἀποφέρειν, τὸν δ' αὖ, παρὰ τῶν ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ τεταγμένων ἐκλαμβάνοντα τὰ τέλη, αὐτὸν ἐπὶ τῇ τρίτῃ ἐργάζεσθαι ἢ εἴ πως ἄν ἄλλως

³³ Κατὰ διάφορον τρόπον ἀντιλαμβάνεται ὁ F. Schultze op. cit. σελ. 291 ἐπ. τὴν διανομὴν τοῦ ἐκ τῆς γῆς εἰσοδήματος. Κατ' αὐτὸν προαφαιρεῖται ὁ σπόρος, ἡ δὲ ἀπομένουσα ποσότης κατανέμεται εἰς τρία ἴσα μέρη μεταξύ τῶν τριῶν τάξεων, «αὐτουργικῆς», «διακονικῆς» καὶ «ἀρχικῆς». Ἐναντι τοῦ ὑπὸ τοῦ «διακονικῆς» λαμβανομένου τριτημορίου ὑποχρεοῦται τοῦτο εἰς δωρεὰν παροχὴν τῶν πάσης φύσεως ὑπηρεσιῶν του εἰς τὸ «αὐτουργικόν». Τοιοῦτόν τι ὅμως δὲν δύναται νὰ συναχθῆ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων. Ὁ Schlutze παρενόησε προφανῶς τὴν ἔννοιαν τῶν «τελῶν», τοῦ κεφαλαίου, ταυτίσας ταῦτα μὲ τὴν συμβολὴν τοῦ «διακονικῆς».

κοινή συμβαίνοντες τούτου τοῦ δικαίου μὴ πολὺ τοι ἀπολείποντο, τὸν δὲ κοινοῖς ἐργαζόμενον τοῖς τέλεσιν ἐπὶ τῇ ἡμισείᾳ ἐργάζεσθαι, ἄλλο δὲ μηδ' ὅτιοῦν τελεῖν τούτων μηδένα ὅ,τι μὴ ἄξιον λόγου». Ἡ ἀρχὴ αὕτη, τῆς ἀναλόγου πρὸς τὴν εἰσφορὰν ἀπολήψεως ἐκ τοῦ προϊόντος τῆς παραγωγῆς, τυγχάνει πλήρους ἐφαρμογῆς καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον εἰσφέρει καὶ τοὺς τρεῖς συντελεστὰς τῆς παραγωγῆς, ἐργασίαν, κεφάλαιον καὶ ἀσφάλειαν. Τοῦτο συμβαίνει κατὰ τὸν Πλήθωνα, ὅταν στρατιῶται ἢ ἕτερα δημόσια ὄργανα καλλιεργοῦν αὐτοπροσώπως καὶ δι' ἰδίων κεφαλαίων τεμάχιόν τι γῆς κατὰ τὸν χρόνον τῆς μὴ ἀπασχολήσεώς των μὲ τὰ κύρια των ἔργα — τοιοῦτόν τι δὲν ἀποκλείει ὁ φιλόσοφος τοῦ Μιστρᾶ — ὅποτε καὶ λαμβάνουν ὀλόκληρον τὸ προϊόν, ἄνευ οὐδεμιᾶς φορολογικῆς ἐπιβαρύνσεως³⁴.

Μερὶς τοῦ γαιοκτήμονος δὲν ὑφίσταται ἐνταῦθα, διότι, ὡς εἶπομεν, ἡ γῆ ἀποτελεῖ ἐλεύθερον ἀγαθὸν ὄλων τῶν ἐπ' αὐτῆς οἰκούντων ποσῶπων, μὴ ὑποκειμένη εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν οὐδενός. Τὴν κοινοκτημοσύνην ταύτην θεωρεῖ ὁ Πλήθων ἐπιβαλλομένην ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων. Ὡς λέγει εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ³⁵, «Ἐκεῖσε ἐπάνειμι πάλιν, ὅθεν περ ἐξέβην. Ἴσως δ' ἀκόλουθον ἂν δόξειε τοῖς ἤδη εἰρημένοις καὶ τὴν δὲ τὴν γνώμην εἰσενεγκεῖν, τὴν γῆν ἅπασαν, ὡσπερ ἴσως ἔχει κατὰ φύσιν, κοινήν

³⁴ «... ἂν ὅ' ἐς στρατιώτας ἢ τινὰς ἄλλους τῶν τοῖς κοινοῖς πράγμασι λειτουργούντων, μηδὲν ἄλλο μηδὲ τοῦτο μηδενὶ τελεῖν, πλὴν αὐτοῦ τοῦ λειτουργεῖν, ἐφ' οἷς ἂν τεταγμένος ᾖ». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ἐν Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Γ' σελ. 260.

³⁵ Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Γ' σελ. 260. Τὴν βασικὴν ταύτην σκέψιν του ἐπαναλαμβάνει καὶ εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον (Σ π. Π. Λάμπρου Δ' σελ. 123) διὰ τῶν ἐξῆς: «Ἦτις δ' ἂν δικαιοσύνη γένοιτο κατὰ λόγον μοῖρα ἐνθένδε ἐστὶ λογίσασθαι. Τοῖς ἐκ τῆς γῆς καρποῖς τριῶν δεῖ τούτων πρὸς τὴν φορὰν, ἐργασίας, τῶν τελῶν δι' ὧν περ ἐργάζονται οἱ ἐργασόμενοι, βοῶν, ἀμπέλων, βοσκημάτων καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων, καὶ τῆς τούτων φυλακῆς· ὥστε καὶ τρισὶν ἂν προσήκοιεν κατὰ τὸ δίκαιον, τοῖς ἐργαζομένοις, τοῖς τὰ τέλη παρεχομένοις τοῖς ἔργοις καὶ τρίτοις τοῖς φύλαξί τε τῶν ὄλων καὶ σωτήρσιν, οὓς βασιλέας τε καὶ ἡγεμόνας, ἄλλους τε ἄρχοντας καὶ στρατιώτας ἔφαμεν. Τοὺς οὖν αὐτουργοὺς τοὺς οἰκείους τοῖς τέλεσιν ἐργαζομένους, ἐξουσίας οὔσης σφίσις ὅπη τε γῆς καὶ ὅπως βούλοιντο ἐργάζεσθαι, ἔχοντας τὰς δύο μοῖρας, τὴν μὲν τῇ ἐργασίᾳ προσήκουσαν, τὴν δὲ τοῖς τέλεσι, τὴν τρίτην τῷ δημοσίῳ τε καὶ τοῖς τὴν φυλακὴν τῶν ὄλων ἐπιτετραμμένοις ἀποφέρειν, ἀπάσης ἄλλης εἰσφορᾶς, ἵδι μὴ ἀξίας λόγου, καὶ λειτουργίας ἀφειμένοις, καὶ τοῦτον δικαιοτάτον γίνεσθαι φόρον γέρας τε ἄξιον καὶ σίτησιν ἅμα τοῖς ἐπὶ τῶν κοινῶν τεταγμένοις λειτουργιῶν.

ἅπανσι τοῖς ἐνοικοῦσιν εἶναι, ἀντιποιεῖσθαι δὲ μηδὲνα ἰδίᾳ χωρίου μηδενός, ἐξεῖναι δὲ παντὶ τῷ ἐθέλοντι φυτεύειν τε ὅπη βούλεται καὶ ἐποικοδομεῖν καὶ ἄροῦν γῆς τι τοσοῦτον, ὅποσον βούλεται τε καὶ δύναται, ὡς τούτου τε καὶ τοσοῦτου καὶ κύριον ἕκαστον ἐσόμενον, ἐπὶ τοσοῦτόν τε, ἐφ' ὅσον περ ἂν καὶ κατέχων μὴ ἀμελοίῃ τοῦ ἐργάζεσθαι, μηδενὶ μηδὲν τελούντα, μηδ' ἐνοχλούμενον, μηδὲ κωλυόμενον, μηδ' ὑφ' ἑνὸς ἄλλου ἢ τοῦ τῷ ἐργάζεσθαι αὐτῷ προειληφότος, κατὰ τὸν ἐπὶ τοῖς κοινοῖς τε καὶ μηδ' ἑτέρῳ μᾶλλον προσήκουσι νόμον...». Κατὰ ταῦτα πᾶς τις δέον νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα καλλιεργείας τῆς γῆς, ὡσαύτως φυτεύσεως ἢ οἰκοδομήσεως ἐπ' αὐτῆς ἀναλόγως τῶν δυνάμεών του, ἀναγνωριζόμενος ὡς δικαιοῦχος, ἀλλὰ μόνον καθ' ὃν χρόνον κατέχει καὶ ἐξακολουθεῖ αὐτοπροσώπως ἐργαζόμενος καὶ καλλιεργῶν τὴν κατεχομένην περιοχὴν. Παυούσης τῆς καλλιεργείας, παύει καὶ τὸ ἐπὶ τῆς γῆς δικαίωμα τοῦ κατόχου, αὕτη δὲ περιέρχεται εἰς τὴν κοινὴν κτῆσιν καὶ εἰς τὴν διάθεσιν οἴουδήποτε δραστηριωτέρου προσώπου. Προφανῶς, ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας μόνον περὶ αὐτοπροσώπου καλλιεργείας τῆς γῆς θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ λόγος, ἀτονούντων ὄλων τῶν λοιπῶν καλλιεργητικῶν συστημάτων. Εἰς τὸν Πλήθωνα οὐδεμία μένει ἀμφιβολία ὅτι κατόπιν τῆς ἄρσεως τῆς ἀτομικῆς ἐγγείου κτήσεως, τῆς ἐδραιώσεως τῆς αὐτοπροσώπου καλλιεργείας καὶ τῆς ὡς ἄνω κατανομήσεως τοῦ ἐκ τῆς γῆς εἰσοδήματος, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλας τινάς, κατωτέρω ἐκτεθησομένας, μεταρρυθμιστικὰς ἐνεργείας, ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ θὰ πλησιάσῃ περισσότερο πρὸς τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην, ἀλλὰ καὶ ἡ γῆ θὰ καλλιεργῆται καλύτερον καὶ τὰ ἐκ ταύτης προϊόντα θὰ πολλαπλασιασθοῦν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ὀλότητος³⁶.

δ'—Ὁ τρόπος τῆς περιελεύσεως εἰς τὸ κράτος καὶ διαθέσεως τοῦ τριτημορίου τοῦ εἰσοδήματος.

Κατὰ τ' ἀνωτέρω ἐκτεθέντα τὸ τριτημόριον τοῦ ἐκ τῆς γῆς ἀκαθαρίστου εἰσοδήματος περιέρχεται εἰς τὸ κράτος, εἰσφέρον τὴν ἀσφάλειαν εἰς τὴν παραγωγὴν. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν

³⁶ «Καὶ πάντα δ' ἂν οὕτως ἐνεργά τε εἶη καὶ ἔγκαρπα καὶ οὐδὲν ἄργον ἢ ἀτημέλητον, εἰ παντὶ ἐξεῖη τῷ ἐθέλοντι ἐπὶ τοῖς ἴσοις πανταχῇ ὅπη βούλοιο ἐργάζεσθαι...». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ἐν Σ π. Π. Λάμπρου Γ' σελ. 261.

μοναδικὸν ἢ τοῦλάχιστον τὸν σπουδαιότερον πόρον του, πάντως τὸν μοναδικὸν ἄμεσον φόρον, ὅπερ καὶ συνιστᾷ ἐν ἐπὶ πλέον σημείον ἐπαφῆς τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλήθωνος πρὸς τὴν φυσιοκρατικὴν διδασκαλίαν. Εἰς τὴν καταβολὴν τοῦ τριτημορίου τούτου ὑποχρεοῦνται μόνον οἱ μὴ στρατευόμενοι, ἐλεύθεροι ἄγρόται, τοὺς ὁποίους ὁ Πλήθων ὀνομάζει «εἰλωτας», κακῶς ὅμως, διότι δὲν ὑφίσταται σημαντικὴ ὁμοιότης τούτων πρὸς τοὺς ἄλλως ἐν δουλικῇ καταστάσει διατελοῦντας εἰλωτας τῆς ἀρχαίας Σπάρτης. Ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως κατωτέρω, λαμβάνεται ἀντιθέτως πρόνοια περὶ ἀπαλλαγῆς των ἀπὸ τῶν ἀγγαρειῶν καὶ οἰασδῆποτε ἄλλης φορολογικῆς ὑποχρεώσεως, ἐξαιρέσει τοῦ ὡς ἄνω τριτημορίου, καὶ ἐν γένει ἐξασφαλίσσεως εἰς αἰτούς ὄρων διαθιώσεως, τοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς θὰ ἐζήλευον ὄχι μόνον οἱ πολυάριθμοι δουλοπάροικοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ λεγόμενοι ἐλεύθεροι καλλιεργηταί.

Τὸ τριτημόριον τοῦ κράτους καταβάλλεται εἰς εἶδος ἅμα τῷ πέρατι τῆς συγκομιδῆς³⁷, καταργουμένης οἰασδῆποτε ἄλλης ὑποχρεώσεως τῶν «εἰλώτων» εἰς χρῆμα ἢ εἰς ἐργασίαν³⁸. Τοῦτο ἄγει τὸν Πλήθωνα εἰς τὰς ἀκούθους λίαν ἐνδιαφερούσας ἀπόψεις του περὶ φόρων καὶ φορολογίας, ἐκτιθεμένας εἰς τὸ πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον ὑπόμνημά του³⁹: «...Οἷς ἀσχολουμένοις περὶ τὴν ὄλων φυλακὴν (σ.σ. ἐννοεῖ τοῖς στρατιώταις καὶ στρατιωτικοῖς καὶ πολιτικοῖς ἀρχουσιν), ἐπειδὴ ἐτέρωθεν ἔδει τῶν ἐπιτηδείων, φόροι παρὰ τῶν αὐτουργῶν μάλιστα ἐκάστων ἐτάχθησαν φέρεσθαι, σίτισις τοῖς κοινοῖς φύλαξι καὶ μισθός τις καὶ ἅμα γέρας τῆς φυλακῆς. Καὶ αὕτη δὴ γένεσις φόρων...». Φόρων δὲ τριττὰ εἶδη, ὡς ἐς ἐλάχιστα διελεῖν, τὸ μὲν ἀγγαρεία, τὸ δὲ τακτὸς ὄρος χρημάτων, εἴτε κέρματος, εἴτ' ἄλλων ὠντινωνοῦν, τὸ δὲ ρητὴ τις τῶν γιγνομένων μοῖρα...». Ὁ Πλήθων καταφέρεται εἰτα κατὰ τῆς ἀγγαρείας, διότι εἶναι «βαρύτετος φόρος τοῖς

³⁷ «...Ἀλλὰ μίαν μὲν τῷ εἶδει τὴν εἰσφοράν, καὶ ταύτην χρήμασιν, εἰσφέρειν...». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ἐν Σ π. Π. Λάμπρου Γ' σελ. 254.

³⁸ «...Ἐπειτα, ἂν μὲν εἰς εἰλωτάς τι τελῆ, τὴν τρίτην, ὡς ἔφαμεν, ἀποφέροντα τῷ δημοσίῳ μοῖραν, μηδὲν πλέον ἐνοχλεῖσθαι μηδὲ παρ' ἑνός, ὡς ἅπαν δῆποθεν καὶ καθάπαξ τὸ ὀφειλόμενον ἐκτετικότα...». Σ π. Π. Λάμπρου Γ' σελ. 260.

³⁹ Ὅρα ἐν Σ π. Π. Λάμπρου ορ. cit. Δ' σελ. 120 καὶ 122 - 123.

φέρουσι, πολὺ τὸ δούλειον ἔχων», «ὁ δὲ τακτὸς χρημάτων ὄρος, προσθέτει, πρὸς τῷ δουλείῳ καὶ οὗτος πλείστον αὐτὸ ἔχει καὶ τὸ ἀνώμαλον, ἀναγκαίως τε φερόντων καὶ οὐ πρὸς λόγον τῶν δυνάμεων τὰ πολλὰ, χαλεποῦ ὄντος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ταῖς δυνάμεσιν ἐκάστων ἐξισοῦν τοὺς φόρους καὶ ἅμα οὐδὲ μενουσῶν τῶν δυνάμεων ἐκάστοις ἐπὶ τῶν αὐτῶν, κατὰ σμικρὰ δὲ καὶ πολλάκις τοῦ ἔτους καὶ ὑπὸ πολλῶν εἰσπραττόμενος καὶ πολλῷ ἂν χαλεπώτερος». Τέλος «ἡ ρητὴ τῶν γιγνομένων μοῖρα, ὑπὲρ ἧς τὰ σσεταὶ ὁ Πλήθων, τό τε δούλειον ἦττον ἔχει παντὸς τε ἄλλου φόρου τοῦ τὸ ἴσον ἂν δυναμένου πολλῷ οὗτος κουφότερος κατ' αὐτὸ τὸ εὐπορώτατον τῆς ὥρας, ἡνίκ' ἂν ἡ συγκομιδὴ ἐκάστοις τῶν ἐκ τῆς γῆς εἴη καρπῶν, καὶ ἀπ' αὐτῶν αἰεὶ τῶν ὑπαρχόντων εἰσπραττόμενος, πρὸς δὲ γε ἔτι καὶ ὀμαλώτατος φόρων πρὸς λόγον αἰεὶ τῶν δυνάμεων φερόντων ἐκάστων, ὥστ' ἂν καὶ κράτιστος εἴη φόρων οὗτος, κουφότατός τε ὢν, ὡς ἔφαμεν, καὶ ὀμαλώτατος λυσιτελέστατός τε τοῖς κοινοῖς τῇ δικαιοτάτῃ μοῖρα εἰσπραττόμενος».

Κατὰ τὸν Πλήθωνα ὀφείλει τὸ κράτος νὰ διαθέτῃ τὸ εἰσκομιζόμενον τριτημόριον ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἀσφάλειαν, εἰς ἣν περιλαμβάνει οὗτος ὄχι μόνον τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ τὴν διοίκησιν, τὴν δικαιοσύνην καὶ πρὸ παντὸς τὸν ἀνώτατον ἐπόπτην τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, τὸν ἡγεμόνα. Αἱ ὑπηρεσίαι ὅλων τούτων θεωροῦνται παραγωγικαί, ὡς ἐξάγεται σαφῶς ἀπὸ πλείονα τοῦ ἐνὸς χωρία τῶν ὑπομνημάτων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸν Πλήθωνα. Καὶ ἡ μεταξὺ τῶν διαφορῶν συντελεστῶν τῆς ἀσφαλείας κατανομὴ τοῦ τριτημορίου ὀφείλει νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατὸν δικαιοτέρα. Τὸ μείζον μέρος του πρέπει νὰ διατίθεται πρὸς συντήρησιν ἀξιομάχου στρατοῦ καὶ οὐχὶ πρὸς πολυτελεῖαν καὶ τρυφηλὴν διαθίωσιν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν ἀρχόντων⁴⁰. Εἰδικῶς ὡς πρὸς τοὺς ἀρχοντας φρονεῖ, ὅτι δικαιοῦνται νὰ ἀντλοῦν ἀπὸ τὸν κοινὸν κορθάναν μόνον ὅσοι προσφέρουν θετικὰς ὑπη-

⁴⁰ «Σκόπει δὲ κάκεῖνο, λέγει ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν δεσπότην Θεόδωρον, πότερα σεμνότερον ἢ ἥδιον ταύτῃ μάλιστα τραπόμενον καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐκ τῶν ἐνότων ἀφασισάμενον ἐν μετρίᾳ μὲν ἐσθῆτι, μετρίᾳ δὲ τῇ ἄλλῃ διαίτῃ καταφρονεῖν μὲν τῶν πολεμίων, θαρρεῖν δ' ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς καὶ βασιλείας, ἢ χρυσοπάστῳ ἐσθῆτι ἐνελημμένον τρέμειν καὶ δεδιέναι τοὺς ἐχθρούς». Σ π. Π. Λάμπρου Δ' σελ. 134.

ρεσίας πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ὀλότητος. «Οἱ ἀργὴν καὶ κηφηνώδη ἕξιν σφίσιν αὐτοῖς κατασκευάζοντες καὶ οὐδ' αἰσχυρόμενοι ἐπὶ τῷ τοῦ πράγματος αἰσχυρῶ» οὐδὲν πρέπει νὰ λαμβάνουν. Εἰς τοὺς εὐαρίθμους ἄλλως τε φιλοσόφους παρέχει μόνον ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς καταβολῆς φόρου ⁴¹, φειδωλὸς δείκνυται τέλος καὶ ἀπέναντι τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ⁴².

Μεταξὺ φορολογουμένων καλλιεργητῶν καὶ ἀποζώντων ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ὀργάνων τῆς κοινῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας δέον νὰ ὑπάρχη ἀναλογία τις, εἰς τρόπον ὥστε εἰς ἕκαστον πεζὸν στρατιώτην νὰ ἀντιστοιχῇ εἰς «εἴλωτες», μία εἴλωτική οἰκογένεια, παραχωρουμένη οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τοῦ κράτους πρὸς διατροφήν καὶ συντήρησίν του, εἰς ἕκαστον ἵππέα νὰ ἀντιστοιχοῦν δύο «εἴλωτες» καὶ εἰς ἕκαστον πολιτικὸν ἢ στρατιωτικὸν ἄρχοντα ἢ ἀνώτερον κληρικὸν κατὰ μέσον ὄρον τρεῖς «εἴλωτες». Εἰς τὸν ἡγεμόνα ἀφήνεται νὰ κρίνη, πόσοι «εἴλωτες» θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιστοιχοῦν εἰς ἑαυτὸν ⁴³.

ε' — "Ἐτεροι κοινωνικαὶ οἰκονομικαὶ ἀπόψεις τοῦ Πλήθωνος.

Ὁ Πλήθων, ἀκολουθῶν καὶ ἐν τούτῳ τὸν Πλάτωνα, εἶναι ὑπὲρ τοῦ περιορισμοῦ τῶν χρειῶν τῶν ἀτόμων, ὑπὲρ τῆς ἀπλῆς διαίτης καὶ τῆς ἀποφυγῆς πάσης πολυτελοῦς ἐπιδείξεως. Τὸ ἰδ ε ὦ δ ε ς καὶ τ ο ὔ τ ο υ εἶναι ἡ οἰκονομικὴ αὐτάρκεια τῆς χώρας. «Οὐ γὰρ σμικρά που κακία πολιτείας, λέγει εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ⁴⁴, παρόντων μὲν ἐρίων τούτων ὧν ἡ χώρα φέρει, παρόντος δὲ λίνου, οὔσης δὲ βύσσου,

41: «Τοῖς δὲ φιλοσοφεῖν μὲν φάσκουσι τούτοις, ἐπὶ δὲ τούτῳ τῷ προσχήματι τὰ πολλὰ τῶν δημοσίων καρποῦσθαι ἀξιοῦσι, τούτοις δ' αὖ νέμειν μὲν τῶν κοινῶν μηδέν, ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν ἔαν ἀτελῆ καρποῦσθαι...». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ἐν Σ π. Π. Λά μ π ρ ο υ Γ' σελ. 257.

42 «Καὶ μὲν δὴ καὶ τῶν ἱερέων τοῖς ἐπὶ τῆς μείζονος ἱερωσύνης, ἅ τε δεῖ τῷ κοινῷ ἱερωμένοις, ἀποχρῆναι νεῖμαι καὶ τούτοις τῶν εἰλώτων κατὰ μέσον ἀνδρὸς λογάδος κληρον, οἷς μὴ ἀνάγκη εἶη τις μήτ' ἐς γυναῖκας, μήτ' ἐς παῖδας διὰ τὴν μοναυλίαν δαπανᾶν». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ἐν Σ π. Π. Λά μ π ρ ο υ Γ' σελ. 257.

43 Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ἐν Σ π. Π. Λά μ π ρ ο υ Γ' σελ. 256. Ἐπιφυλακτικώτερος φαίνεται ὁ Πλήθων ἐπὶ τοῦ λίαν εὐπαθοῦς τούτου σημείου εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν Θεόδωρον. «Τῶν δὲ τοιούτων εἰλώτων, λέγει αὐτόθι (Σ π. Π. Λά μ π ρ ο υ Δ' σελ. 132 - 133), πρῶτα μὲν ἐς τὸν σὸν οἶκον ἐξελεῖν ὁπόσους ἂν δόξειε δεῖν, τοὺς ἰδὲ λοιποὺς τοῖς ἄρχουσί τε καὶ τῶν στρασιωτῶν λογάσι κατανεῖμαι ὅπη τε ἐν ἑκάστῳ καὶ ὁπόσους βούλοιο».

44 Σ π. Π. Λά μ π ρ ο υ Γ' σελ. 263 - 264.

όντων δὲ βαμβυκίνων, μὴ τούτοις τὰ περὶ τὴν ἀμπεχόνην οὕτως ὅπως ἂν δυνώμεθα φιλοτεχνεῖν, ἀλλὰ τῶν ἔξωθεν μὲν ἐκ τοῦ Ἀτλαντικοῦ πελάγους κομιζομένων ἐκείνων ἐρίων, ὑπὲρ δὲ τὸν Ἰόνιον εἰς ἐσθῆτα σκευαζομένων δεομένους φαίνεσθαι. Ὡς πλέονι ἂν καλλίους τῷ ὄντι ἦμεν τοῖς ἐπιχωρίοις τούτοις χρώμενοι καὶ αὐτάρκως τὰ περὶ τὴν ἀμπεχόνην ἔχοντες ἢ ὅσω καλλίων ἂν δόξειεν ἴσως ἢ ξενικὴ αὕτη ἐσθῆς τῆς ἐπιχωρίως ἂν σκευασθησομένης». Κατόπιν τούτου συνιστᾷ ἐνεργὸν ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐξωτερικῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως διευκολυνθῇ μὲν ἡ εἰσαγωγή τῶν ἀπολύτως ἀναγκασιούτων εἰδῶν, παρακωλυθῇ ὁμως δι' ὑψηλῶν δασμῶν ἢ τῶν μὴ ἀπαραιτήτων. Ὡσαύτως προκειμένου περὶ ἐξαγωγῆς φρονεῖ, ὅτι αὕτη δέον νὰ δυσχερανθῇ δι' ἐξαγωγικῶν δασμῶν προκειμένου περὶ εἰδῶν, ἀναγκασιούτων εἰς τὸν τόπον, νὰ διευκολυνθῇ ἀντιθέτως ἐπὶ πλεοναζόντων τοιούτων. Μόνον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀναγκασιούτων ποσοτήτων σιδήρου καὶ ὀπλων δέχεται οὗτος ἀκώλυτον τὴν ἐξαγωγήν⁴⁵. Οἱ δασμοὶ εἶναι ὅθεν διὰ τὸν Πλήθωνα οὐχὶ μέσον πορισμοῦ δημοσίων ἐσόδων, ἀλλ' ὄργανον ρυθμίσεως τῶν ἐξωτερικῶν οἰκονομικῶν σχέσεων. Τὰ ἐκ τούτων ἔσοδα τοῦ κράτους χρησιμοποιοῦνται παρ' αὐτοῦ δι' ἐντελῶς ἐκτάκτους ἀνάγκας. «Καὶ ὅδε ὁ πόρος, λέγει εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ⁴⁶, τῷ

⁴⁵ «Τῶν τε οὖν εἰσαγομένων χρημάτων τὰ μὲν που εἰσάγειν ἄμεινον, τὰ δὲ μὴ, τῶν τε ἐξαγομένων τὰ μὲν ἐξάγειν, τὰ δὲ μὴ ἐξάγειν ἄμεινον, τάδ' ἐν ἑκατέροις οὐ πολὺ τι διαφέρει ὁπότερα ἴσως γίγνοιτο ἂν. Οὐκουν οὐδὲ ταῦτα παροπτέα εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχέ που γιγνώμενα... Ἄ μὲν γὰρ ἄμεινον εἰσάγειν, τούτων μὲν ἂν δέον τέλος μηδένα μηδὲν τελεῖν τῆς εἰσαγωγῆς μήτε πολίτην μήτε ξένον, ἵνα δὴ καὶ ἐᾶον εἰσάγοιτο τῶν δ' ἄλλων ἃ ἄμεινον μένειν, ταῦτα δ' ἐπὶ μεγάλοις τοῖς τέλεσι τοὺς ἐξάγοντας ἐξάγειν, ἵνα ἢ μὴ λυσιτελοῦν σφίσι ἐξάγειν μένοντα ἀφθονώτερον ὑπάρχη τοῖς πολίταις χρῆσθαι ἢ ἐξαγόμενα πάντως ὠφελῆ τι τὸ κοινόν...». Ὑπόμνημα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ ἐν Σ π. Π. Λάμπρου Γ' σελ. 264. Πληρέστερον διατυπώνει ὁ Πλήθων τὰς συναφεῖς σκέψεις του εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν Θεόδωρον, ἔνθα (Σ π. Π. Λάμπρου Δ' σελ. 124) λέγει τὰ ἐξῆς: «Τοὺς ἐκ τῆς χώρας καρποὺς μὴ ἐξεῖναι ἐξάγειν ὅπη τε καὶ ὅπως τις βούλοιτο, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τῇ ἡμισείᾳ πρὸς γε ἐνσπόνδους τῶν ξένων τὸν βουλούμενον ἐξάγειν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐξαχθησομένους, ἢ εἰ ἐν μὴ μείονι ἢ διπλασίᾳ χρεῖα οἱ ξένοι εἶεν τῶν πολιτῶν σιδήρου δὲ μόνον, εἰ δέοι, καὶ ὀπλων καὶ εἰ δὴ του ἄλλου τῶν ἀναγκαιοτάτων ἀλλαττόμενον ἐξεῖναι ἐξάγειν, μὴ τελοῦντα μηδοτιοῦν».

⁴⁶ Σ π. Π. Λάμπρου Γ' σελ. 264.

δημοσίῳ προστίθοιτο, ᾧ δὴ ἐπὶ τε πρεσβείας καὶ εἴ γέ τι ἄλλο ἄηθες ἀνάλωμα καταλαμβάνοι εἴη ἂν δήπονθεν χρῆσθαι...».

Τελευτῶντες θὰ εἴχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ Πλήθων, ἐπηρεασμένος καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τὰς συναφεῖς πλατωνικὰς καὶ λακωνικὰς ἀντιλήψεις, δὲν διάκειται εὐμενῶς πρὸς τὸ χρῆμα καὶ τὰς χρηματικὰς συναλλαγὰς, ἰδιαιτέρως δὲ καταφέρεται κατὰ τῆς κυκλοφορίας ἐν τῷ κράτει τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ νοθευμένων ξενικῶν νομισμάτων. «Ἴσως οὐδ' ἐκεῖνο παρετέον, λέγει εἰς τὸ ὑπόμνημά του πρὸς τὸν Μανουήλ⁴⁷, τὸ γε τοῦ νομίσματος ἄτοπον ὡς διορθωτέον. Σφόδρα γὰρ που εὔηθες, τοῖς ξενικοῖς τούτοις καὶ ἅμα πονηροῖς χαλκείοις χρωμένους, ἄλλοις μὲν κέρδος τι φέρειν, ἡμῖν δ' αὐτοῖς πολὺν τὸν κατάγελων. Ἄλλὰ πρὸς μὲν τὴν τούτου ἐπανόρθωσιν κἂν ἢ ὑφ' ἡμῶν προεισηνηνεγμένη ἐκείνη γνώμη οὐ σμικρὸν τι συμβάλοιτο. Τὸ γὰρ τοὺς τε εἰσοίσοντας χρήματα, ἀλλὰ μὴ νόμισμα εἰσφέρειν, τοὺς τε ἐκ τῶν κοινῶν ληψομένους ὡσαύτως λαμβάνειν μέγα τι πρὸς τοῦτ' ἂν δόξειε συμβάλλεσθαι. Σχεδὸν γὰρ ἡττόν τι ἂν νομίσματος δέοι, πρὸς δὲ τὰς καθ' ἡμέραν ἀλλαγὰς ἐξαρκοῖ ἂν καὶ τὸ τυχὸν νομισθέν. Ἄλλως δὲ καὶ Πελοποννήσῳ οὐδενὸς πάνυ τοι τοιούτου δεῖν δοκεῖ νομίσματος, ὅ τισιν ἄλλοις ἀνθρώποις ἔσται ἔντιμον. Σχεδὸν γὰρ οὐδ' ὅτονοῦν τῶν ἔξωθεν εἰσαγωγίμων δοκεῖ δεῖσθαι ἢ χώρα, ὥστε του καὶ τοιούτου νομίσματος δεῖν, πλὴν σιδήρου καὶ ὀπλῶν ταῦτα δὲ τῶν βραμθυκίνων τούτων ράδιον ἀλλάττεσθαι, ὥστ' οὐδὲν ἂν εἶναι βλάβος ἀτιμάσασι τὸ ξενικὸν τουτὶ νόμισμα καὶ πονηρόν».

Γ'. — ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αἱ εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ ἔν τινι μέτρῳ τὴν δημοσίαν οἰκονομικὴν ἀναφερόμεναι σκέψεις τοῦ Πλήθωνος ἐν τῷ διασωθέντι καὶ δημοσιευθέντι μέρει τῶν ἔργων του παρουσιάζουν πολὺ ἐνδιαφέρον. Καίτοι τὰ ἰδιαιτέρως ἀπασχολήσαντα ἡμᾶς ἐνταῦθα ὑπομνήματά του ἀπέβλεπον προφανῶς εἰς πρακτικοὺς σκοπούς, μὴ γραφέντα ἐπὶ τῷ τέλει διατυπώσεως ἑνὸς νέου συστήματος οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῆς κρατικῆς κοινωνίας, κατ' οὐσίαν περιλαμβάνουν ταῦτα ἐν τοιοῦτον σύστημα καὶ τοῦ

⁴⁷ Σ π. Π. Λάμπρου Γ' σελ. 262 - 263. Εἰς τὸ ὑπόμνημα πρὸς τὸν Θεόφωρον (Σ π. Π. Λάμπρου Δ' σελ. 124) ἐπαναλαμβάνει «...Νομίσματι μὴ εὐδιαφθόρῳ χρῆσθαι μηδὲ ξενικῷ ἢ δοκεῖν ἂν πονηρᾷ καὶ ἀλλοτρίᾳ χρῆσθαι καὶ τῇ πολιτείᾳ· οὐδὲ γὰρ φαῦλον εἶς γε πολιτείας λόγον μέρος ἂν καὶ τὸ νόμισμα ξυμβάλλεσθαι...».

ὁποίου ἡ ἀξία δὲν ἐξήρθη μέχρι τοῦδε, ὅσον ἔπρεπε, ἀπὸ τοὺς διαφόρους, οὐχὶ πολυαρίθμους ἄλλως τε ἐρευνητὰς τοῦ ἔργου τοῦ τελευταίου "Ἕλληνας φιλοσόφου τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς.

Τὸ κοινωνικὸν οἰκονομικὸν σύστημα τοῦ Πλήθωνος φέρει, ὡς εἶδομεν ἤδη, καταφανέστατα τὰ σημεῖα τῆς πλατωνικῆς ἐπιρροῆς. Ὅπως εἰς τὴν ἰδεώδη πλατωνικὴν πολιτείαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα εὕρισκόμεθα πρὸς τῆς ἐπιθυμίας πραγματώσεως τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, πρὸς τῆς ἐξάρσεως τῆς σημασίας τοῦ πολιτεύματος διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ κράτους, πρὸς τῆς διακρίσεως τῶν πολιτῶν εἰς σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένας τάξεις. Εἰς πλατωνικὴν ἐπιρροὴν ὀφείλονται ἐπίσης καὶ ἄλλαι, ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν ἐμφανιζόμεναι ἰδέαι τοῦ Πλήθωνος, ὡς ἡ περὶ τῆς σημασίας τῆς οἰκονομικῆς ἀυταρκειᾶς καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξωτερικῶν συναλλαγῶν καὶ τῆς χρηματικῆς κυκλοφορίας.

Ἀφ' ἑτέρου τὸ σύστημα τοῦ Πλήθωνος δὲν παρουσιάζει βέβαια τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ πλατωνικοῦ, διατυπωθὲν δὲ ὑφ' ἧς συνθήκας διετυπώθη, εἶναι ὀλιγώτερον οὐτοπιστικὸν τοῦ τελευταίου τούτου καὶ περισσότερον προσηρμοσμένον εἰς τὴν πραγματικότητα. Εἶναι πάντως καὶ τοῦτο κοινωνιστικόν, καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν μετριοπαθεστέραν ἐμφάνισίν του εἰς τὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ὑπομνήματά του. Καὶ τοῦτο ἀποκλίνει σημαντικῶς πρὸς τὸ λεγόμενον κοινωνικὸν ἄξιωμα, ἀφήνει νὰ πέσῃ τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἐπὶ τῶν συμφερόντων τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ὁποίων ὀφείλουν κατὰ βάσιν νὰ δροῦν τὰ κατ' ἰδίαν ἄτομα. Τὸν κοινωνιστικὸν χαρακτῆρα τοῦ πληθωνείου συστήματος βλέπομεν ἰδίως εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ καθιερωμένην κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῆς γῆς, μετατρεπομένης εἰς κοινὸν τοῖς πᾶσιν ἐλεύθερον ἀγαθόν, εἰς τὴν συγκράτησιν τῶν ἀτομικῶν εἰσοδημάτων ἐντὸς λίαν περιορισμένων ὀρίων καὶ εἰς τὴν οὐσιαστικὴν ὑποχρέωσιν τῶν πολιτῶν πρὸς ἔργασίαν, ἔστω καὶ διαφόρου φύσεως ἐν μιᾷ ἐκάστη παραγωγικῇ τάξει. Τὰ δύο τελευταῖα σημεῖα ἀποτελοῦν ἐν πολλοῖς φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἄρσεως τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἐπὶ τῆς γῆς, συνιστώσης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς σπάνιους τοῦ κινητοῦ πλούτου τὸ σπουδαιότερον περιουσιακὸν στοιχεῖον, τὴν

σηματικωτέραν τροφοδοτίδα τῆς περιουσιακῆς ἀνισότητος τῶν ἀτόμων καὶ πηγὴν τοῦ ἄνευ ἐργασίας εἰσοδήματος.

Κατὰ ταῦτα ὁ Πλήθων δύναται εὐλόγως νὰ διεκδικήσῃ τὴν θέσιν του μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων τῆς μεταρρυθμιστικῆς παρατάξεως ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομικῇ. Ὅπως ὡς ἡγέτης τῶν πλατωνιζόντων τοῦ τέλους τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου συνέβαλε περισσότερον οἴουδῆποτε ἄλλου εἰς τὴν ἄνοδον τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῆς Εὐρώπης, ἐκ τῶν ὁποίων ἰδεῶν, ὡς εἴπομεν, ἀπέρρευσαν αἱ κοινωνικαὶ οὐτοπίαί τῆς Ἀναγεννήσεως, οὕτω καὶ ὡς κοινωνικὸς μεταρρυθμιστὴς ὑπῆρξεν ἐκ τῶν προδρόμων τοῦ νεωτέρου μετριοπαθοῦς σοσιαλισμοῦ. Καὶ ἡ μὲν καταπολέμησις τῆς ἀτομικῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας φέρει αὐτὸν ἐγγύτερον πρὸς τὸν λεγόμενον «ἀγροτικὸν σοσιαλισμόν», καταλαθόντα κατὰ τὰ τέλη ἰδίως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ χάρις εἰς τὰ ἔργα καὶ τὰς προσπάθειάς τῶν Henry, George, John Stuart Mill, Michael Flürscheim, Franz Oppenheimer, Adolf Damaschke, Achille Loria καὶ ἄλλων σημαίνουσιν θέσιν ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν τῆς μεταρρυθμιστικῆς παρατάξεως, τὰ δὲ ἀναμφισβητήτως ἀγνὰ πατριωτικά του αἰσθήματα καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς προαγωγῆς τοῦ ἔθνους, εἰς τὸ ὁποῖον μεθ' ὑπερηφανείας ἔλεγεν ὅτι ἀνήκε, δημιουργοῦν ἰδιαιτέρως στενοὺς δεσμοὺς τούτου πρὸς τὸν σύγχρονον ἐθνικοσοσιαλισμόν. Μὲ τὸν Μαρξισμόν πάντως δὲν ἔχει τι τὸ κοινὸν ὁ πληθῶνεις κοινωνισμός.

Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμεν τὰ μεταρρυθμιστικὰ σημεῖα τῆς οἰκονομικῆς διδασκαλίας τοῦ φιλοσόφου τοῦ Μιστρᾶ καὶ ἄς ἔλθωμεν εἰς τὰς σκέψεις του ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύναντο νὰ διεκδικήσουν θέσιν καὶ μεταξὺ τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν τῆς συντηρητικῆς παρατάξεως.

Ἡ σπουδαιότερα ἐνταῦθα συμβολή του ἔγκειται εἰς τὰς δοξασίας του περὶ παραγωγῶν ἐνεργειῶν, παραγωγικῶν συντελεστῶν καὶ παραγωγικῶν δαπανῶν. Εἰδικώτερον θὰ ἔδει νὰ τονισθῇ ἡ ἀποψὶς του περὶ τῆς παραγωγικότητος τῶν προσωπικῶν ὑπηρεσιῶν, τῶν συνισταμένων εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ της, αἰτιολογουμένη εἰς τὰ ὑπομνηματὰ του κατὰ τὸν καλύτερον τότε δυνατὸν τρόπον. Προχωρεῖ μάλιστα ὁ Πλήθων μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ θεωρῇ τὸ σύνολον τῶν τοιούτων ὑπηρεσιῶν ὡς ἰδιαίτερον παραγωγικὸν συντελεστήν, παραπλεύρως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου ἰστάμενον

καὶ ἀξιοῦντα ἀνάλογον μέρος ἐκ τοῦ κοινοῦ προϊόντος. Ὡς γνωστόν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν παραγωγικότητα τῶν προσωπικῶν ἐν γένει ὑπηρεσιῶν, τῶν μὴ ἐνσωματωμένων εἰς ὑλικά ἀγαθά, ἐπεκράτει ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομικῇ κυριολεκτικῶς χαώδης ἀντίληψις ὅχι μόνον κατὰ τὴν μακρυνὴν ἐποχὴν τοῦ Πλήθωνος, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀκολουθήσαντας αἰῶνας. Τὴν παραγωγικότητα τῶν τοιούτων ὑπηρεσιῶν ἤρνοῦντο σφαλερῶς τόσο ἡ πρώτη συγκεκριμένη οἰκονομολογικὴ σχολὴ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, ἡ φυσιοκρατική, ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς φιλελευθέρου σχολῆς A. Smith. Μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ Jean-Baptiste Say ἤρχισεν ἀντιλαμβανομένη ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη εὐρύτερον τὴν ἔννοιαν τῆς παραγωγῆς ὡς δημιουργίας χρησιμοτήτων, ἱκανοποιουσῶν ἀνθρωπίνου χρείας.

Ἐξάρσεως χρῆζει καὶ ἡ ἀπαντῶσα παρὰ τῷ Πλήθωνι σαφὴς ὁπωσδήποτε ἀντίληψις τῆς ἐννοίας τοῦ κεφαλαίου, παραπαιούσης ἐπίσης εἰς τοὺς ἐγκεφάλους τῶν οἰκονομολόγων μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ 18^{ου} αἰῶνος. Τὸ κεφάλαιον ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Ἑλληνα φιλόσοφον ἓνα κεχωρισμένον τῶν ἄλλων συντελεστῆν τῆς παραγωγῆς, δικαιούμενον ἐπίσης, ἔναντι τῶν πρὸς τὴν παραγωγὴν ὑπηρεσιῶν τοῦ δικαίωματος ἀπολήψεως ἑνὸς μέρους τῶν προϊόντων τῆς. Τὴν ἀπόληψιν ταύτην θεωρεῖ ὁ Πλήθων δικαίαν, διαβλέπων, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ κεφαλαίῳ προϊόν προγενεστερᾶς ἐντάσεως τῶν παραγωγικῶν προσπαθειῶν τῶν ἀτόμων καὶ ἀποταμιεύσεως ἑνὸς μέρους τῶν καρπῶν τῆς ἰδίας ἐργασίας.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ περὶ φόρων διδασκαλία τοῦ καὶ εἰδικῶς τὰ σημεῖα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν δικαιολογικὴν τούτων βάσιν, τὴν διάκρισιν των καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐπὶ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων ἐκάστου εἴδους. Ἄν μάλιστα προσθλέψη τις τὰς τελευταίας ταύτας παρατηρήσεις τοῦ ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν τότε κοινωνικῶν, πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν, θὰ διαπιστώσῃ πόσῃ ὀξυδέρκειαν ἐπέδειξε καὶ ἐν τούτῳ ὁ φιλόσοφος τοῦ Μιστρά καὶ πόσον ἰσχυρὸν ἦτο ἐν ἑαυτῷ τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου.

Ἐκεῖνο ὅμως, ὅπερ προκαλεῖ τὴν ἰδιαιτέραν προσοχὴν τοῦ ἐρευνητοῦ, εἶναι ἡ σημαντικὴ ὁμοιότης τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλήθωνος πρὸς τὴν τῆς γαλλικῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς τοῦ 18^{ου} αἰῶνος. Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ὅλου πληθωνείου συστήματος τείνει νὰ δεχθῆ τις, ὅτι καὶ ὁ Ἑλληνας φιλόσοφος ἐθεώρει μόνην τὴν γεωργίαν ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τῆς ἀποδίδουσας «καθαρὸν

προϊόν» ἐπὶ πλέον τῶν πρὸς παραγωγὴν καταναλισκομένων ἀγαθῶν, πρὸς τὴν ἀντίληψιν δὲ ταύτην δὲν εἶναι ξένος καὶ ὁ χαρακτηριζόμενος τῶν μὲν καλλιεργητῶν τῆς γῆς καὶ κτηνοτρόφων ὡς «αὐτουργῶν», τῶν δὲ βιοτεχνῶν, ἐμπόρων καὶ ἐργατῶν τῶν ἀστικῶν κέντρων ὡς ἀπλῶν «διακόνων». Ἀπόρροια τῆς ἀντιλήψεως ταύτης εἶναι πρὸ παντός ἡ ἐπιθάρυνσις δι' ἀμέσων φορολογικῶν βαρῶν ἐν τε τῷ πληθωνεῖῳ καὶ τῷ φυσιοκρατικῷ συστήματι μόνης τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται κυρίως ἐν τούτῳ, ὅτι δὲν συμπίπτουν καθ' ὅλοκληρίαν αἱ τάξεις, εἰς ἃς κατὰ τὰ δύο ταῦτα συστήματα περιέρχεται τὸ προϊόν τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς παρὰ τῷ Πλήθωνι καταργήσεως τῆς ἀτομικῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ καὶ τῆς σημαντικῶς ἀνωτέρας ἀντιλήψεώς του περὶ δικαιοσύνης ἐν τῇ διανομῇ τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν. Ἐν ᾧ κατὰ τὸ φυσιοκρατικὸν σύστημα τὸ προϊόν τῆς παραγωγῆς κατανέμεται μεταξὺ καλλιεργητῶν, στείρας τάξεως, γαιοκτημόνων (λαμβανόντων τὴν μερίδα τοῦ λέοντος) καὶ διὰ τῶν τελευταίων τούτων τοῦ κράτους, κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Πλήθωνος κατανέμεται εἰς τὴν μεγαλυτέραν μερίδα τῶν καλλιεργητῶν καὶ κτηνοτρόφων, διαθετόντων καὶ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς παραγωγὴν κεφάλαια, καὶ τὴν μικροτέραν τοῦ κράτους, ὑποχρέου ὅμως νὰ τὴν καταναλίσκη ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν παραγωγῶν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Πλήθων ἀσχολεῖται εἰς τὰ ὑπομνήματά του, μόνον μὲ τὸ «αὐτουργικόν» καὶ τὸ «ἀρχικόν», χωρὶς νὰ καθορίζη περαιτέρω πῶς ἀντιλαμβάνεται τὴν θέσιν τοῦ «διακονικοῦ» ἐν τῇ κοινωνικῇ οἰκονομίᾳ· πάντως δὲν φαίνεται θεωρῶν τὴν τάξιν ταύτην ἰκανήν, ὅπως προσφέρῃ περισσότερα τῶν ὑπ' αὐτῆς καταναλισκομένων πρὸς συντήρησίν της, δι' ὃ καὶ τὴν ἀπαλλάσσει πάσης ἀμέσου φορολογικῆς ἐπιθάρυνσεως.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀρχὰς Ὀκτωβρίου 1940.

ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Σ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ
Καθηγητῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας
ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Θεσσαλονίκης